

I. JÁNOS és I. FERDINÁND.

(1526–1540).

I.

A mohácsi csata utáni napok. A török kivonul. Vajdánk fellépik. Az erdélyiek támogatják. Zápolyát királynak választják, megkoronázzák.

A mohácsi vészre következett gyásznapok fájdalmait, még egy történész sem meré ecsetelni. Ha a nagy festőnek szabad volt az utolsó vacsorát ábrázoló képében festetlen hagyni egy arcot: engedtessek meg a magyar történészeknek, hogy költőkre bizzák e lapot, melyhez a trójai gyász éjszakát leíró Homertól kellene szavakat kölcsönöznünk...

A győzelmes török tábor a gátszakított árvíz, a végpusztulással fenyegető lávaözön rémitésével tölté el a fejét vesztett hazát; s a csatán megmaradt harcosok sorsa hasonlított azokéhoz, kik övéik temetéséről megtérve, házukat lángban találják. A török a Duna jobb partján szerte bocsátá szomjas hadait. Nem vala mérközhető sergünk; szerte vert had valánk, mely futásának viszhangjától is szalad.

Sokszor veszténk csatát, de soha sem ekkorát: mert ezzel a győzhetés reményét is elvesztettük.

Összeszedni a szétvert hadat, új reményt önteni a kétségbeejtett nemzet keblébe, rendet hozni a zűrbe: a világtörténelem bár mely ünnepelet fiának is feladat lett volna... És a magyar honszerelme, nemzetiségeérti lángolása, s még ellenségétől sem tagadható harciassága, tért nyitott arra, hogy egy jó akarattal felruházott, egyébaránt középszerű hadvezéri s kormányzói talentom bebizonyítsa, mit a Mohácsot megénekel

költő így fejezett ki: Él magyar, áll Buda még! E férfi, a pártos írótól ferdén ecsetelt, de övétől Hunyadi és Mátyás után emlegetett nagy hazafi – Z á p o l y a J á n o s ...

Előadásunk fonala ott szakadt meg, midőn elbeszéltük, mikép Zápolyát a mohácsi tábor fővezérének nevezé, s ő Szegedtől táborától elválva könnyü kocsiban robogott, hogy a neki szánt fővezérséget átvegye... ¹⁾ Késő volt, szemben találta a nemzeti gyászeset hire... meg fordult... az erdélyi tábor egy részével Budának tartott; sept. 3–4-én már a főváros védelmét rendezé... Azonban meghallá, hogy a győztes I. Szolymán Mohácstól felkelt, s utjában Dobozí M. féle szomorú ballada szövegeket állít elő ²⁾: nem akarván második Mohácstól is előidézni, sergét felszedte, Budát, mely nem volt Paris, egy centralisált ország középpontja, odahagyá; hol különben is a nemzet ereje feküdt, a megyékben keresett archimedesi pontot.

Jól számított. A szultán, hogy győzelmére a koronát feltegye, sept. 12-én Budára ment; három napon át égeté nevét a főváros romjaira; s tán felséges fekvése, vagy mi hihetőbb, egy későbbi terv, csak is a magyar királyok palotáját kimélteté meg vele.

Budára tehát, hol egy világ birodalom tróna állt, török üle be... Mit egy hosszú századon át Hunyadi és Mátyás fegyverétől megközelíteni sem mertek: most a gyáva idegen uralkodók alatt kivitték a nemzet méltó fájdalmára...

Van valami jósszerű a nemzetek közérzetében, mikor azt mondják: hogy ez így nem maradhat! Ez érzélem lelkesíté ekkor is a magyart, e tartá össze Zápolya táborát; ez Frangepán Kristóf be nem várt horvát de szellemben magyar sergét ³⁾; ez a felső magyarországi szintén elkésett nemességet, mely Hevesmegyében Verpelétnél állt, és Várdai Pál, egri érsek, s pelsőczy Bebek János sept. 16-án kibocsátott körlevelére ⁴⁾, folyvást gyülekezett, hogy Zápolyával egyesülten a

¹⁾ Engel, Geschichte III. II. 295.

²⁾ Istvánfi, Historia. Libr. IX. v. 89. I. Szalay, Magyarorsz. Tört. IV. 5.

³⁾ Jászay, A magy. Nemzet Napjai a Mohácsi vész után I. 107.

⁴⁾ Pray, Epistolae Procerum I. 272.

török dulásának gátot vetni kísérsenek... A jóakarát mindenfelé mutatkozott, csak irányadóra várt.

A törvényes hatalom, az özvegységre jutott Mária királyné, II. Lajos özvegye, kevés hiveivel, s a mohácsi csatából menekült sánta és ravasz ecsedi Báthori István nádorral a helyett hogy a török ellen készülének: Posonba vették magokat; s mit benn a nemzetben kell vala keresniök, a segély forrást, idegen hadak kegyelmében akarták feltalálni.

Másutt e perczben egész legio feljogosítva érzette volna magát, az uratlan koronát fejére emelni: a magyar nemzet egyelőre egyben központosítá bizalmát, mert még ekkor a külföldről behintett pártviszályt nem igen ismertük.

Zápolya lön a többség jelöltje... S mint az egykori hatalmas nádor Zápolya István s Hedvig tescheni hercegnő fia, kiben már a nagy Mátyás magyar királyt látott születni ¹⁾; ki már családi viszonyainál fogva, anyja után hercegekkel, nővére, Borbára után, királyokkal illetőleg II. Lajos királylyal állt sogorságban ²⁾; kinek már tizenkét év előtt, ha a Dósa féle néphadat leülteteti, a nemzet egyrésze koronát ígért ³⁾; mint a hon leggazdagabb, leghatalmasabb, legünnepeltebb olygarkája; mint erélyes erdélyi vajda, ki 40,000 embert állított talpra a kis Erdélyből ⁴⁾, míg a király és nádor a nagy Magyarországból csak 25,000-t tudott Mohácshoz összehuzni: – nem csoda... ha mint ilyen az 1505-i törvényczikk nyomán, mely hazafit kívánt királynak, a benne központosított bizalomnak engedett, s a nemzeti trón helyreállítása megkísérlésére feljogosítva hitte magát. E léptének csak akkor lehetnének bünnös árnyoldalai, ha ármányokhoz nyul; de ő nyilt sisakkal lépett sorompóba. Senkit sem látott a hazában, ki a sülyedésnek indult haza árboczára vetné fel magát. Az elesett kor-

¹⁾ Wolf. de Bethlen I. 48.

²⁾ Záp. Borbára Zsigmond lengyel király, II. Lajos kir. atyja testvéreinek neje, Wolf de Bethlen I. 49. Ambr. Simigiani Histor. I. 30. I. A szász nemzet levéltára, XVI. sz. 181. 82. sz.

³⁾ Ambr. Simigiani Histor. I. 3.

⁴⁾ Nic. Istvánfi, Regni Hungariei Histor. 1685-i kiadás 88. I.

mánygyeplőt, mint az ország még sereggel bíró zászlósura vette fel: mint alkotmányos hazafi, azonnal irt a királynénak, hogy országgyűlést hívjon össze; s mint II. Lajos leányának is egykor kérője, nem titkolt célja érdekében, hogy a pártokat jókor megsemmisítse, magyar őszinteséggel tett lépést, hozzá küldvén II. Lajos asztalnokát, vingárdi Horváth Gáspár házánkfiát, hogy az özvegyült királyné kezét megnyerje ¹⁾).

Boldog hazafi álmok...

Zápolya pártja, úgy látszik, tulbecsülte az akkori olygarkiát... Nem vette eléggé fontolóra, hogy II. Lajos király özvegye V. Károly császár és spanyol király, s Ferdinánd ausztriai uralkodó főherceg testvére... Nem vetette mérlegbe, hogy e háznak családi szerződesei vannak a magyar trónra... Nem tudták, hogy Ferdinánd titkon már működik, hogy már sept. 9-én az özvegy királynéhoz, Máriához, Ferdinánd levelet intézett, melyben a trón iránt jogot formál; s hogy a még akkor ifjú, de Olaszországban szép képzettséget nyert Nádasdi Tamást sept. 20-án, II. Lajos volt titoknokát, azon megbízással indítá be, hogy trónkövetlési célját nyíltan kijelentse, s ígéretet tegyen nevében, hogy a törököt Budáról kivetni készül ²⁾).

Való, hogy ez ígéretben – mely fájdalom részéről ígéret maradt – sok csáberő rejlett a hazáját eltiporva látó nemzet előtt. S azok részéről, kik Zápolyát erre képesnek nem hitték, sokakat is részére kapott.

De csak hamar megváltoztak a körülmények. Szolymán ki Buda bevételeiről távol sem álmodott, ez úttal Magyarhon elfoglalása tervével nem lévén tisztában, a mindenfelől készülő zivatar által győzelme örömét sem kívánván háboríttatni: sept. 25-én haza indult, oct. 9-én a Dunán át saját földére lépett... Magyarhont itt hagyá, kiüríté... S a dolgok folyamának egészen új szintért nyitott.

Üress volt Buda, üress a királyi szék: ki foglalja el, ki üljön bele: e volt egyetlen megoldandó kérdés.

¹⁾ Miles 1526-hoz. Jászay, 78. Szalay, Magyar. Története IV. 17.

²⁾ L. Utasítását. Jászay, Magy. Nemz. Napjai 32. l.

Az eddig Posonban veszteglő nádor, a Zápolyaház esküdt ellenségének mondható Báthori István, a vész elvonultára egyszerre előtérbe lépett, s Mária királyné nevében nov. 25-ére országgyűlést hirdetett; egyszersmind Zápolyához is irtak, hogy menjen le Erdélybe, hirdessen tartományi gyűlést, s várja a küldendő királyi biztost ¹⁾.

Zápolya, kinek hada ez időben Fegyverneknél, Szolnok táján táborozott ²⁾, s ki a Ferdinánd főherczeg hozzá intézett bizodalmas levelét is vehette ³⁾: e parancs vételével, egyik ősi várába, a Hunyadi J. által épített Tokai várba vonult. Kiséretében ott látjuk több főúr közt a Zápolya csatáiból már ismert Petrovics Pétert, ki vele atyafi gyermek ⁴⁾, ott a nemzeti párt két testvérbajnokát Ártándi Pált és Balázst, ott a bevándorlott olasz főúri család elmagyarosodott ivadékát, a szintén biharmegyei birtokos palotai Czibak Imrét ⁵⁾, Csáki Mihályt és Lászlót, kusalyi Jaksi Mihályt, a derék osdolai Kún Kocsárdot, Gerendi Jánost, malomvizi Kenderesi Jánost, Dóczai Jánost és Gergelyt, Apafi Lénártot ⁶⁾, részint erdélyi, részint Erdélylyel határos birtoku főurakat, ott, különösen Zápolya tollát Verbőczy Istvánt: – Tokajba oct. 14-ére értekezletet hínak össze, melyben Erdély mind három nemzete képviselteté magát ⁷⁾; oct. 16-ról Várdai Péter egri érsek, Perényi Péter temesi ispán s Zápolya aláírásával adót rónak ki; oct. 17-ről 30 főúr s több megyei követ aláírásával a hont Székesfejérvárra, királyválasztó hongyülésre hívják fel ⁸⁾.

A koczka el vala vetve... A párt az ohajtás és siker között már csak az időt látta... Nem soká gyülésre indulnak.

¹⁾ Pray, Epistolae Procerum I. 274.

²⁾ Jászay, Magy. N. Napjai 78. l.

³⁾ E levél sept. 21-én kelt, felszólítá hogy támogassa. Jászay, 67. l.

⁴⁾ Frater carnalis, atyafi gyermeknek írja Magy. Tört. Emlékek. Okmánytár. I. 145. 353.

⁵⁾ Istvánfi, Histor. Libr. IX. 90. l.

⁶⁾ Miles, ki tévesen Apafi Lázárt ír, Dózsai Jánost és Daczó Jánost említ, mások Dóczai Jánost: a három egy forma név kitisztázásra vár. Würg-Engel. 19.

⁷⁾ Szalay, Magyar. Tört. IV. 14.

⁸⁾ Pray, Epistolae Procerum. I. 276.

Zápolya oct. 28-n hatezer ember kíséretében mozdul meg; előcsapatját a később annyira nevéssé vált székely főúr, Kún Kocsárd, vezette ¹⁾... Buda megnyilt; azt sereggel megrakják... nov. 8-kán Székesfejérvárra veszik útjokat... S Mária királyné tiltakozása daczára ²⁾ megkezdődött az örök emlékü országgyűlés.

Képzelné lehet a hongyűlést, hol az olygarkiatól üldözött lángnyelvű Verbőczy a 23 éves Ferdinánd főherczeg ellen, a 36 éves s már babérokka rakott Zápolya mellett szónokolt, emlegetvén a szintén nem királyi vérből származott Mátyás dicső korszakát, fejtegetvén az idegen király vállasztását tiltó 1505-i országos végzés indokait... Mindezekből csak anyit kívánok említeni, hogy nov. 9-én a Mohácsnál felfedezett szerencsétlen II. Lajost királyi pompával, ős szokás szerint eltemették ³⁾; 10-kén Zápolyát Magyarország királyának választák; s másnap nov. 11-én, János királynak a magyar szent koronát fejére tévék ⁴⁾...

A nemzet ily zilált állapotában is 40 nap elégséges volt arra, hogy a fejtelenség helyébe bizonyos rendet léptessenek életbe.

II.

I. János k. uralkodni kezd, Ferdinánd főherczeg serget hoz ellene. János Budát oda hagyja. Csátát vesz. Erdélybe jó, serget huz össze. Ferdinándot hivei megkoronázzák.

A fejérvári koronázó gyűlés végzései, a mohácsi csátával megürült püspökségi javak nemzeti czélokra lett lefoglalása, s sajátlag Zápolya későbbi pályája: kevésbé tartozik Erdély történetéhez, mert többé nem vajdánk, hanem Magyarország királya. Hogyan szervezé udvarát, kikkel tölté be a főbb mél-

¹⁾ Magy. Tört. Emlékek. Irók. III. 26. 36.

²⁾ Pray, Epist. Proc. I. 277. 281.

³⁾ L. gr. Kemény idevonatkozó értekezését. Nemz. Társalkodó 1840, I. félév 2. szám.

⁴⁾ L. Részleteit Wolf de Bethlen. I. 51–72.

tóságokat, e részben is csak azokról emlékezünk meg, kik történelmünk folyamában szerepet kapnak. Ilyenek Perényi Péter, koronaőr és temesi bán, ki erdélyi vajda s székelyek ispánjává ¹⁾; Verbőczy, ki királyi titkos cancellárrá; Czibak Imre, ki Perényi helyébe temesi ispánná s a váradi püspökség helytartójává, somlyai Báthori István, ki szabolesi, Báthori Endre, ki szathmári főispánná, a hős Bodó Ferencz, ki szerémi kapitánynya; Dóczy János, ki királyi udvarbíróvá lett ²⁾.

Ezek után János király Budára jött, elkezdé országlását. Különbö is nehéz gondok azok a királyi gondok, ha a király felséges hivatásának, népe boldogításának megakar felelni: mennyivel nehezebb volt Jánosé, kinek fellépte hasonlított a hajósehoz, ki egy hajó kormányát akkor veszi át, mikor a vihar nagy részt már mindent összezuzott.

Meg sem volt János koronázva, már Ferdinánd főherczeg oct. 15-én a Duna mellett fekvő végvárba, Hainburgba jött, s a Pozsonból hozzá jött főurakkal megkezdte tanácskozásait. Elnézték ugyan, mert el kellett nézniök Zápolya megkoronáztatását; de azért a kihirdetett gyűlést nov. 25-én, mind a mellett, hogy János Komáromot elfoglalta, Pozsonban ők is megtartották. Bár a megyék képviselve nem voltak, s a királyi városok közül is csak Pozson és Sopron jelent meg ³⁾: a szakadás fő mestere, ecsedi Báthori István nádor buzgolkodására ⁴⁾, Ferdinánd ausztriai főherczeg, oct. 23-ától cseh királyt, főleg neje jogán ⁵⁾, ki II. Lajos nővére, dec. 16-án magyar királynak vállaszták.

¹⁾ Kemény: Fundgruben. I. 10. Magy. Tört. Emlékek. Okmányt. I. 140. Istvánfi 90. l.

²⁾ L. Jászay, Magy. Nemz. napjai 240–41. Istvánfi (91. l.) azt állítja, hogy Statileo ez alkalommal neveződik erdélyi püspöknek, s mint ilyen szolgált a koronázásnál; de Gosztoni még élt; s a Magy. Tört. Eml. I. 188 lapján alkalmasint helyesen czimeztetik még praepostnak.

³⁾ Jászay, Magy. Nemz. napjai 315.

⁴⁾ Székely István, Kronikája. 102. 104. l.

⁵⁾ Szalay, Magyar. Tört. IV. 31.

Két királyunk van tehát, egyik külföldi, a más hazafi, egyik az II. Ulászlóval kötött családi szerződésekre, a másik az ez ellen tiltakozó országgyűlési végzésekre épít; egyik még fiatal, a más a férfikor legjobb idejében; mindenik birt egymás felett előnnyel, egyik testvére a római császárra, a más a nemzet lelkesülésére támaszkodott; egyik mint hetvenkét bel-földi erődítvény s egy sereg uradalom örököse, hatalmas segédforrásokkal rendelkezik ¹⁾, a másik bár örökös pénzzavarban, de uralkodó rokonai után majd fél Európától remélhetett... Mindkettőre nézt kétes a helyzet, mert fájdalom, egyik sem lángeész, hogy ha a gordusi csomót ha ésszel nem, karddal bírja megoldani. Egyelőre mindkettő a diplomacia terén mérkőzik; benn és künn pártot, szövetségéseket keres; mindkettő tervez és szervez, s mindenik titkon és nyilván fegyverkezik.

Ferdinánd legelsőbb is a népek egymásra keltésével lépik a sikra. Czerni Jovánt, az ugynevezett fekete embert, ki magát ráczzaival előbb Tokajon, majd Fejérvártt János szolgálatába ajánlta, – részére nyervén, föllépteti: s ez harmincz-ezer ráczczal egy guerilla mozgalomhoz fog, Erdélybe Szászvárosig nyomul... Mig nem az erdélyiek és Czibak Imre két tűz közé szoríták, sergét szétverék; s Török Bálint magát a vezért is lesujtató ²⁾).

A háboru kikerülhetlensége bizonyossá lett. Zápolya határozottan fellép. 1527 febr. 6-án kiáltványt bocsát ki, melyben Ferdinándot a magyar nyelv és nemzetiség kiirtani akarásával vádolja; febr. 10-én, az erdélyi szászokhoz, hol míg a reformatio elleni tiltakozványát – egy hó előtt – ki nem adá szintén pártja volt, nyilak és paritják készítéséről rendelkezik; s márt. 17-én Budán hongyulést tart, hol Rincon, Franciaország követe is jelen van, s Velence, Florencz és ura nevében szövetséget, francia királynét, pénzsegélyt ajánl ³⁾,

¹⁾ Ezek közt K ö v á r is. Szalay, IV. 13.

²⁾ Kemény, Notit. Cap. Alb. I. 205–6. Istvánfi, Hist. 26. Bethlen. 72. l. Magy. Tört. Emlékek.

³⁾ Csengeri: Budapesti Szemle. I. IV. 16. Archiv d. Vereins. N. F. II. 321.

mire a rendek oly lelkesedésbe jönek, hogy vagyonuk tizedrészét a haza oltárára ajánlják....

S nem ok nélkül folytak a készülétek, mert a közbejárás, mit a két király közt Zsigmond lengyel király folytatott, e közben hajótörést szenvedett; Ferdinánd jun. 29-én Zápolya királyságát érvénytelennek nyilvánította, hadat izent ³⁾; s jul. 31-én haddal jelent meg Magyarhon határán, hol elébe jött pártjának, a legfényesebb ígéretek mellett, az alkotmány és nemzetiség fentartására az e s k ü t m á s o d s z o r is letette.

Forduló pont János király ügymenetében... Ferdinánd már sereg élén áll, s Zápolya benn most szervezi erejét, künn a diplomatiával még mind nincs tisztában, vajjon elismerendi-e: mert Anglia hozzá indított követét Ferdinánd letartóztatá ⁴⁾, VII. Kelemen pápa pedig egyházi átokkal fenyegeté... Belátta hogy Budára bezárathatja ugyan magát, de felszabadító sereg s szövetségeseik nélkül végül is mint forradalmár kerül kézre. Jónak látta Budát odahagyni... S Ferdinánd király aug. 20-án, mondhatni kardcsapás nélkül vonult be a királyi székvárosba.

Nagy volt a hatás, melyet Ferdinánd király kiáltványa okozott, mely hirdeté, hogy Zápolya trónát oda hagyá, fut; s pártjának a meghodolásra 15 nap van kitűzve, s a győzelemben álló király Budára országgyűlést hirdet ¹⁾.

A tömeg, mint minden veszélyben, egyszerre elveszté ön-bizalmát; a nemesség egyrésze fiait a két király közt osztá meg, hogy ha egyik veszti, a másik visszanyerhesse a kobzás alá eső ősi jószágokat ²⁾; a nagy birtokosok más része szemlegességben maradt; az aulicus párt a szerencsésebb királyhoz nyilatkozott... Nehéz állás Zápolyára, melyet egy rossz hazafi pártja elárulására, gyenge jellem kegyelem kérésre használt volna fel: azonban Zápolya igényei mellett rendületlenül

³⁾ Pray, Epistolae Procer. I. 296.

⁴⁾ Budapest. Szemle. Szerk. Csengeri, Pest. I. IV. 19. l.

¹⁾ Istvánfi, Historia Libr. IX. 93. l.

²⁾ Magy. Tört. Emlékek. Okmánytár. I. 210.

állt ¹⁾; aug. 28-ról Mohitól a Budára hirdetett országgyűlés ellen keményen tiltakozott, népének a megjelenést betiltá ²⁾... s csatákra készült.

Nagy részt késő már, mert 12,000 emberből álló sereg mely Poson, Esztergom védelmében dicsőségnek tartotta volna elesni, üldöző sereggel harcolni nem lelkesült. Ferdinánd részéről gr. Salm Miklós tábornok német hadakkal utána nyomult; Zápolya előbb Ládnál, sept. 27-ke hajnalán Tokajnál csatát kezd, de elveszti; s oly zavarba esik, hogy a Tiszán maga is alig menekült, s tüzérsége oda veszett.

Nagyszerű vesztes, mely János király sorsát több hónapokra dönté el; oda sodorta ügyét, hogy saját várain kívül alig maradt valami hűségében; s mondhatni harczsikon álló ereje csak a horvát urakban állt, kik az általa bánná nevezett, Frangépán Kristóf alatt honn keményen csatáztak ³⁾; mig-nem éppen a tokai csata napján a hős Frangepán elesett ⁴⁾

Nem volt mit tennie, elhuzodott a nagyobb erő elől... Oct. 4-ről Nagyvádról tiltakozik Ferdinánd megkoronáztatása ellen ⁵⁾. De már késő, mert Magyarhon többé nem a régi; s hogy új erőt merítsen, hol egykor oly hatalmas szerepet játszott, seregének s kíséretének romjával Erdélybe vonult.

És e kíséret bár számra csekély, de még sem megve-tendő. Jánosnak csak tábora nincs, de vannak vezérei, mint Bodó Ferencz, Kún Kocsárd, Czibak Imre, vannak kormányférfiai, diplomatái, mint Laski, Statileo, Verböczi, kiknek kicsiny, de képességben tekintélyes számát, most szerencsétlenségében egy esemény a legszerencsésebbikkel szaporította. Első csatája helyén, Sajó-Ládon, hivatja a pálos kolostor perjelét hogy veszélyben forgó családi drágaságait reá bizza... egy még történetileg ismeretlen férfi jelenik meg, ma-

¹⁾ Pray, Epistolae Proc. I. 309. 321.

²⁾ Morvaország iránti követeléseit I. Kemény: Fundgruben II. 3–84.

³⁾ L. neveiket I. Ferd. I. Decret. 1 art. Corpus Juris I. 355. Csataikat Istvánfi Libr. IX.

⁴⁾ Hatvani, Történeti Zsebkönyve 20. l.

⁵⁾ Okl. Simigianus. I. 44.

gas, szikár alak, csontos arcz, magas homlokkal... ki 1504-ig Korvin János hunyadi várát, azután Zápolya anyját, Hedvig hercegasszonyt szolgálta, később, mint meglett férfi barátta lett... e férfi a dalmata születésü Martinuzzi György, kiben ifjúsága emlékei s a becsvágy még egyszer fölkel... a kolostor csendjét a kétes szerencse viharával cseréli fel ¹⁾... s Zápolya oly hivet nyer benne, kiről Ferdinánd méltán mondhatá, mikép csak e csuklyás barátot irigyli Zápolyától, mert egy maga tizezer fegyveressel felér ²⁾. A mint csatlakozott, Zápolya Lengyelországba inditá, hol mint barát már lakott, s a viszonyokat ismerte.

Ily idegen, legalább idegen nevü férfiak alkoták János király miniszteriumát szerencsétlensége perczeiben; s a középosztályon kívül ³⁾, mely a nemzetiség jelszavára még nem lelkesült, alig volt valaki a nagyok közül, ki a nota s jószágvesztés koczkájával szembe mert volna nézni. Nem volt más reménye, mint Erdélyben keresni, mit Magyarhonban elvesztett.

Jött... de megjött a hír is, hogy Budán, hová sept. 28-ára oly kevesen gyültek, hogy a gyülést nyolcz napra elhalaszták, de a tokaivesztés hírére annyira szaporodtak, hogy azt csakugyan megtarthaták... és ott Ferdinánd király a magyar alkotmány s nemzetiség épségben tartására harmadszor is letette esküjét; megjött, hogy az átpártolt erdélyi vajda, Pérenyi, átígerte a magyar koronát; jött a leirat az erdélyi megyékhez ⁴⁾, a székelységhez, hogy csatlakozzanak; s oct. 6-ról a szászokhoz, hogy Zápolyát, ha bejő, fogják el, szolgáltatásák a ferdinándpártiak kezébe ⁵⁾.

És ez iratok nem rendes úton jöttek, különös megbizott emberek hozák; kiket Erdély nem a legkedvezőbben fo-

¹⁾ Legújabb, legtűzetesebb életiratát, I. Hatvani M. Történeti Zsebkönyv. Pest. 1859. 81–462. l.

²⁾ Jovius, Histor. Libr. XXXIX. 352. l.

³⁾ Magy. Tört. Emlékek. Okmánytár. I. 235. 279.

⁴⁾ Wolf. de Bethlen. I. 113.

⁵⁾ Okl. Simigianus. I. 46. Eredetije a szebeni levéltárban 328. sz. a.

gadott. Ezek egyikét, Leichtenberger András, Zilahon mint kémet megfogák s lesújták ¹⁾). Másika, a szebeni születésű egykor városi jegyző, most Ferdinánd király titoknoka, földirati munkájáról ismeretes Reichersdorfer György ²⁾) sokkal eszélyesebb útat választott. Moldván át jött Brassóba, melyet csakhamar áttértett; onnan Szebenbe ment, hol a tanács egyelőre elzárata; azonban a nép, főleg Brassó Reichersdorfer melletti átiratára ³⁾), feltámadt, a foglyot kiszabadítá; s a városi hatóságot kényszeríté, hogy Ferdinánd mellé nyilatkozzék.

Igy állt Zápolya ügye Erdélyben, mikor annak határát átlépte. Oct. 10-én érkezett Kolozsvárra. Azonnal sereg és pénzforrás után látott. Szétküldött, kik a népet, főleg a székelyeket felültessék. Hogy pénzhez jusson, aranyhegyeinket keményen kezdé bányásztatni ⁴⁾); hogy az elpártolt Szeben helyett új aranyváltási s pénzverési helyet nyisson, e jogot Szebenről Kolozsvárra ruházta ⁵⁾). Több ily intézkedése alapján, csakhamar oly biztosnak látta számítását, hogy már oct. 16-ról, Kolozsvárról, kiáltványt bocsátott hiveihez, hogy nem soká tekintélyes sereg élén fog megjelenni.

Maga Kolozsvárról elébb nyomult Fejérvárra, hol Gosztóni János, erdélyi püspököt, mint ellenpártit, ki Ferdinánd fellépte feletti örömét harangzugatások közt nyilvánittatá: elfogatta, börtönre vetteté, hol hirtelen meg is holt ⁶⁾).

Azonban, mig János király e lépéseket teszi, a Budára beült Ferdinánd király Fejérvárra koronázó gyűlést hirdet... s az egybegyültek I. Ferdinánd ausztriai főherceget és cseh királyt, épp egy évvel később, nov. 3-án, ugyanazon hónapban mint Zápolyát, magyar királylyá koronázták. S egy gyűlés kezdődött, melyben Zápolya javait, őt hazaáru-

¹⁾ L. Kurz: Magazin, II. 269–285.

²⁾ L. Éder jegyzeteit, Simigianus. I. 44.

³⁾ Schesaeus, Ruinae Pannonicae. 83. l.

⁴⁾ Magy. Tört. Emlékek. Okmánytár. I. 315.

⁵⁾ Okl. Kurz: Magazin. II. 275.

⁶⁾ Magy. Tört. Emlékek. Okmánytár. I. 194.

lónak nyilvánítván, elkobzák, magok közt adományoztatni kezdék ¹⁾; intézkedéseit, adományozásait megsemmisíték ²⁾; az országos hivatalokat másképp szervezék: Perényi Pétert, ki a korona-átadásért Sáraspatakot kapá ³⁾, meghagyák ugyan erdélyi vajdának, de Zápolya püspöke Statileo helyébe Gerendi Miklós eddig fejevári örkanonokat nevezék; s a visszapártolt Nádasdi Tamást budai parancsnoksággal bizák meg... Egyik jószágot, másik pénzt, harmadik hivatalt vagy jó reményt kap csatlakozásáért... de mi volt mind az, azon vívmányhoz képest, melyet Ferdinánd király Ausztriának szerzett, mely a magyar korona megnyerésével egyszerre nagyhatalmassággá emelkedett; mi volt azon nyereséghöz, hogy egy hatalmas nemzetet kapott kormányra alá, melyre, ha mint legtermészetesebb, leghatalmasabb sarkkövére helyezi birodalma súlypontját, a magyarra soha sem lett volna panasza.

III.

János király Erdélyből serget visz. Csatát kísért, elveszti. Ujra szervezi magát, ismét megverik. Lengyelországba menekül.

I. Ferdinánd megkoronáztatása a magyar nemzetre nézve örök emlékü esemény...

Zápolya e leverő hirt Fejevártt vagy környékén vehette. Képzelnünk lehet a hatást, melyet ez reá és a hozzá ragaszkodó Erdélyre tehetett. Bár győzelemhez még kevés reménye, Bodó Ferencz szerémi kapitányt, miként fennebb ígérte, erdélyi hadakkal, székelyekkel, hajdukkal, s a Czerni Jován szétszort hada egy részével nov. közepén ujra felindítá; Bodó a Tiszáig nyomult s egyideig szerencsés sikerrel működött ⁴⁾; de megjött Török Bálint és Pekri Lajos: Tokaj közelében meg-

¹⁾ Éder jegyzete Simigianushoz. I. 28. Kik mit kaptak, I. Szalay IV. 64.

²⁾ I. Ferd. I. Decr. Corpus J. I. 355.

³⁾ Istvánfi, Histor. Libr. IX. 92. l.

⁴⁾ Szalay, Magy. Tört. IV. 65.

verték, s magát a vezért, a Mucius Scaevolai jellemű Bodót is elfogák¹⁾.

Zápolya újra sereg nélkül látván magát, itt hagyá Erdélyt. Dec. 6-án Tasnádon van, hol a városnak vásárjogot adományoz. Körülbelől e tájon veheté a hirt, mit Ferdinánd dec. 8-ról az általa megdicsért százszokhoz irt, mikép sergei utban vannak, hogy az ellenpártot Erdélyben gyökerestől kiirtsák²⁾.

A sereg csakugyan meg is érkezett... S fájdalom, Erdélyben is alkalmazásba jött a külföldiek azon elve, hogy az ebet ebbel marassák³⁾. A Tokajnál győztes sereg vezére, enyingi Török Bálint, s Erdély kétszeresen kinevezett vajdája, a köpenyforgató politika e híres példánya Perényi Péter, s az erdélyi püspökké nevezett Gerendi Miklós, hazánkfia vezetéek Erdélyre e tábor... mely Brassóig diadalérettel nyomult; s már azt hitte, hogy nincs egyéb hátra, minthogy Erdély legvégső pontjára a császári sasokat felüssék: azonban váratlanul, mint mikor a elszunyadót villám rázza fel, Rares Péter moldvai vajda, mint Zápolya szövetségese, reájok üt, őket megveri, s minden készletöket zsákmányul ejti⁴⁾.

E megjelenés Zápolyára nézt bár késő, mégis a török föld felőli segély nem maradt hatás nélkül kedélyére; mintha előpostája lett volna annak, hogy követe Laski dec. 22-én Konstánczinápolyban a fővezértől kedvezőleg fogadtatott... A karácsont Debreczenben tölté, serge romjait rendezé... Az alföldről sógorához s tántorithatlan hivéhez, Homonnai Dugeth Ferenczhez huzódott Felső-Magyarországra, s az 1528-ik év elején a lengyelhatárookra támaszkodva, csekélyre olvadt, de folyvást lelkes sergét újra szervezé; Zemplén, Abauj támogatja,

¹⁾ Bodó fogságra jut... elszökik... szégyelvén tettét, visszaadja magát; s miután semmi ígélet sem csikorhatá ki belőle, hogy Ferdinándhoz csatlakozzék, Német-Újhelyen örök fogságra jutott. Istvánfi, Libr. IX. 142. Budai F. Lexicon. I. 404.

²⁾ Okl. Kurz: Magazin. II. 280–82.

³⁾ Magy. Tört. Emlékek. Okmánytár. I. 205.

⁴⁾ Wolf. de Bethlen. I. 115. Haner, D. Königl. Siebenb. 259.

lengyel csapatok is érkeznek, s ismét oda emelte ügyét, hogy a jan. 21-i hudaí országgyűlésen végzés kel, hogy ha a szükség kívánandja, a nemesség fejenként felül ¹⁾; s Ferdinándot felkérték, hogy induljon az ígért, de még nem látott német hadakat összeszerezni; s sürgeték, hogy a lengyel király Zápolya mellől a lengyeleket visszahijja.

Heves a mozgalom mind a két felől. Zápolya még csak készül; Ferdinánd már februárban 3700 németet s néhány száz magyar lovast ellene indít; márcz. 7-kén már körlevél hirdeti, hogy Zápolyát és pártját hatalmas sereg fogja üzőbe venni ²⁾... És Ferdinánd most beváltotta szavát... serge Kassa felé nyomult, hol Zápolya hét ezer emberrel táborozott. Színánál szembe álltak... ott Katzianer és Fels gyakorlott tábornokok, tüzérség és rendes sereg, itt Czibak Imre, Athinai Deák Simon s somlyai Báthori István s felkeltett nép... Zápolya a csatát elvesztette... Lengyelországba menekült... hová márcz. utónapjaiban érkezhetett ³⁾.

IV.

János király Lengyelhonban. Törökkel szövetséget köt. Serget gyűjt. Betör, visszatér. Pártja főnökei ott várják a határon.

Zápolya, a koronázott magyar király, mint hontalan, a nagy Magyarország egy részének birtokosa, mint földönfutó, a nemzeti párt képviselője, mint halálra üldözött hagyta itt imádott hazáját... A magyar nem gyomtermészetű nép, mely mindenütt tanyát ver, hol tápot talál. S mennyivel fájóbb lehetett Zápolyának, hogy a földön, melyen egykor mint a király hatalmas sógora diadalmenetben járt, most csak a lengyel nép rokonszenve fogadta, mert a király, mivel szövetségesei s az osztrák házhoz rokon új neje úgy ohajtá, előle elvonult... De volt mégis valaki az idegen földön is, ki a bukott hőst vigasztalni, s az egykor hatalmas, most vagyontalan nagybátyat fo-

¹⁾ I. Ferd. II. Decr. Corpus Juris. I. 356.

²⁾ Pray, Epist. Procer. I. 327.

³⁾ Szalay, Magyar. Tört. IV. 71.

gadni akarta: a lengyel király leánya volt ez Zápolya nővérétől, Hedviga hercegnő, ki mostoha anyja ellenzése daczára, de atyja elnézése mellett, 600 gyalog 400 lovast bocsátott rendelkezése alá ¹⁾. S kieszközlé, hogy Lengyelország fővezére, Tarnovszky János Tarnov várát a menekültnek megnyitá ²⁾.

Mitől mint nagyonis katolikus ember egyelőre annyira idegenkedett, itt békült ki a gondolattal, mit a római költő e szavakban fejezett ki: *flectere si nequeo Superos, Acheronta movebo* ³⁾.

Itt, kétségbeesésének legmagasb pontján lepte meg a törökkel részére kötött szövetség híre; mely oly véletlen, s oly nagy horderejű, hogy részleteit nem szabad elhalgatnunk.

Zápolya Laski Jeromost, ki az európai udvaroknál működött, szerencséje fordultával Konstánczinápolyra meneszté.

Laski épp azon napokban érkezhett Konstánczinápolyba, melyben urának Erdélyből is bujdosnia kellett. A szemes diplomata ismerte a török szokást, miszerint mindig a legifjabb, legszebb apródot kell lekenyerezni, ha egy basához, mindig a kegyencz basát, ha a szultánhoz akar jutni; belátta, hogy ha Szolymán kegyébe akar jutni, előbb birni kell a görög apródból lett – Ibrahim nagyvezérét, s hogy ezt birhassa, ennek kegyencz emberénél kell kezdenie.

E kegyencz egy keleti módon élő és öltözkedő keresztény férfi, Gritti András, Velence konstánczinápolyi követe, később dogeja szerelemgyermeké: egyelőre ékszeráros, később kegyencz és diplomata, ki most már Péra legpompásabb palotáját bírja, hercegi udvart tartott; s kegyét a legnagyobb hatalmasságok vadászták ⁴⁾, mint a kinél a szultán és Ibrahim órákig mulatott: e férfi a történetünkben oly nevezetessé vált Gritti Alajos, eszes, mivelt, szép külsőjű, finom modoru, de ravasz, pénz és hatalomvágyó ember. Ennél kopogtatott

¹⁾ Istvánfi, Libr. X. 100. I. Magy. Tört. Emlékek. I. 233.

²⁾ Van ki Tarnov várát Zápolyáénak tartja. Magy. Tört. Emlékek. III. 29.

³⁾ Istvánfi. Libr. X. 100. I. Wolf. Bethl. I. 142. Magy. Tört. Emlékek. I. 239.

⁴⁾ Magy. Tört. Emlékek. Okmánytár. I. 181; Vereins Archiv. N. F. II. 171.

először a francia udvartól utasított Laski; és ez János király ügyét csakhamar oda vitte, hogy Laskit a nagyvezér dec. 22-kén ¹⁾, a szultán 1528 jan. 27-én ünnepélyes kihallgatásban részesíté, ki a propheta szent nevére igéré, hogy Magyarországot, melyet már hóditmányának néz, visszafoglalja, s arról Zápolya részére ezennel lemond.

Laski a leghálásabb szívvel vett búcsut febr. 3-án a török császárok e leghatalmasabbikától ²⁾; diadalérettel sietett tudtára adni királyának, hogy a szultán adott szava zálogául már is 50 ágyut rendelt, s az oláhoni vajdák s a szélbeli basáknak meghagyá, hogy öt támogassák.

E ponton találkozik Laski eljárásának híre a lengyel földre menekült Zápolya kétségbeesett, levert kedélyével.

Nem kívánom e hír hatását ecsetelni; nem vázolni az átváltozást, melyet Zápolya lelkében előidézett. Ő ki még néhány hó előtt a töröket a kereszténység örök ellenének kürtölé ³⁾: most olyszerű politikai meggyőződésre jött, mint a sebzett oroszlán, mely a feléje közelítő arczáról leolvassa, hogy az a belé lött nyiltól akarja megszabadítani. Bár e szövetségben a hatalmasabb francia király öt megelőzte; mégis mint keresztény fejdelem csak azután nyugodt meg a pogánynyali szövetségben, miután Martinuzzi kiláttatá a cséri barátokkal az evangyeliomból, hogy ki jót tesz velünk, az mind felebarátunk.

Honvágya csakhamar minden előítéletét leküzdé, becsvágya mindent mozgásba hozott. Még meglévő drágaságait zálagba veté. Német, lengyel és cseh földön toborzást indit. Martinuzzi, ki miként czimere mutatja, uráért mindenre kész, Magyarhonba indult, s pártja főnökeinél mint Nóé galambja az özön után, felmutatja a remény zöldágát ⁴⁾... Laski ápr. 10-én Oláhországban sereg élén állt, s Ferdinándnak hadat izent. Statileo máj. 16-kán Rinconnal, a francia követtel útra kél, s megy mint erdélyi püspök az I. Ferencz király által

¹⁾ Haner, D. Königl. Siebenb. 259. Miles, Würng-Engel. 24.

²⁾ Haner, D. Königl. Siebenb. 259.

³⁾ 1527. Oct. 28-án, Kurz: Magazin. II. 275.

⁴⁾ Wolf, de Bethlen. I. 151.

ajánlt szövetséget aláírni ¹⁾. Emberei tehát jöttek mentek. Martinuzzi meghozta a hirt, hogy Kún Kocsárd, Báthori István, Czibak Imre s több erdélyi főurak ²⁾ ott fogják várni a határokon... S kevés idő alatt Zápolya ügye ott állt, hogy többé nem remélt, hanem számított.

Az ellenpárt szintén fellépett. Igéret és fenyegetéssel benn pártját lábra állítja. Erdélyt, honnan Török Bálint a várak elfoglalása után sergeit kihuzta, új fedező sergek küldésével kecségteték és rettegteték ³⁾.

Késő volt. Martinuzzi élte koczkáztatásával másodszor is, harmadszor is bejárt, az egyetértés teljes; s a betörni akaró sereg megjelent Magyarhon határain. Athinai Deák Simon, egy porból emelkedett hős ⁴⁾, beüt a kis sereggel, kit Kún Kocsárdék, Czibakék mint igérek, mintegy kétezred magukkal csakugyan ott vártak a határokon... Sept. 25-én Sárospataknál csatát álltak... Győztek.

Zápolya, Verbőczy s mások kíséretében octoberben maga is átlépte hazája határát... Így állt egykor a háládatlan Róma előtt a nemes számüzött, Coriolan; így miként Verbőczy, a római nép bálványa, s mégis megfutott Rienzi, az utolsó néptribun... a hazaszeretet e két legnagyobb hőse, az önző patriciusok e két áldozata...

V.

János k. hódításokhoz fog. Az oláh vajdák Erdélybe ütnek. A földvári csata. A szultán segítségére jó, Budát beveszi, Jánosnak átadja.

János király Lengyelhonból bejött, s kis sergével, mert a néptől támogatva volt, mintegy diadalmenettel vonult Alsó-Magyarországra, a török basák fedezete alá. Debreczenen át

¹⁾ Archiv. de Vereins. N. F. II. 323. Mit oct. 28-án alá is írta.

²⁾ Istvánfi. Libr. X. 102. erdélyi főuraknak mondja ezeket is, de ezek birtokaik csak később lettek erdélyivé

³⁾ Wolf. de Bethlen. I. 147.

⁴⁾ Athinán, Tótországban született porfiu, tanultságáért kapta Deák nevezetét. L. regényes bukását, Magy. Tört. Emlékek. Irok. II. 153.

ér Makóhoz, hol az üdvözlétére küldött Mezech bég, szultána nevében köszönté.

János pártja e percztől bizalmában meg lön erősítve, mindenfelől kezdtek hozzá csatlakozni.... Azonban az ellenpárt is tevékenységhez fog. Magyarhont fegyverzik. Erdélyben Gerendi Miklós, Ferdinánd erdélyi püspöke, királyi kincstárnok, Gerenden 1529. jan. 21-kén országgyűlést tart hogy pénzt és fegyveres erőt szavazzasson. Zápolyának még semmi szervezett ereje sem lévén Erdélyben: összegyűltek, zugolodtak, segély sereg nélkül Erdélyt tarthatatlannak nyilváníták, s mint Gerendi Ferdinándot tudósítja, csak hazugságokkal bírta meg nyugtatni a kedélyeket ¹⁾; s úgy vitte ki, hogy a papokra 100 katona tartása rovatott, s a három nemzet nevében azon ígéretet tevék, hogy Ferdinánd mellett ha kell, fegyvert fognak ²⁾.

Még folyhatott a gyűlés, mikor a szultán rendeletéhez képest, Péter, moldvai vajda Erdélybe ront, Brassóig nyomul, honnan febr. 8-án tér meg ³⁾. Ugyanezen csapást intézi az oláhoni vajda Szeben vidékére: Verestoronnytól nyomul be, Vizaknát, a két Csürt hamuba dönti ⁴⁾... Mintegy tudunkra adák, hogy Jánosnak veszélyes szövetségesei vannak.

Kétes bizonytalanság napjai álltak be. Erdély Magyarhontól várt, a Lippánál álló Zápolya pedig a töröktől. A magyarság egykedvűleg nézte a Gerendiék buzgolkodását; a székelyek hajlamával Zápolya már tisztában volt ⁵⁾. Ellenben a szászokat febr. 24-én Lippáról felszólítá, hogy hűségök nyílt kijelentésére hozzá küldötteket indítsanak ⁶⁾... Nem küldtek: a nagy rész s illetőleg Szeben teljesen átadá magát Gerendi befolyásának; s hogy magát biztosítsa, 22,000 frtat szedett fel kölcsön polgárai közt, azt Gerendinek s Majláth István fogaraszvári parancsnok s királyi biztosnak, kik 4000 ember jö-

¹⁾ Archiv d. Vereins. N. F. II. 179.

²⁾ Szeredai, Series Episc. 191.

³⁾ Okl. Éder jegyzetei Simigianushoz. I. 68.

⁴⁾ Magy. Tört. Emlékek. Irók. III. 29.

⁵⁾ Kemény: Deutsche Fundgruben. I. 13.

⁶⁾ Okl. Simigianus. 68. l.

vetelével kecsegtették őket, máj. 2-án átadák, hogy azok félhavi fizetése fedezve legyen ¹⁾).

A szászok Katzianer derék táborára számítottak, de csak Török Bálint jött be, a Meszesen, 300 lovassal; sajátlag ő sem a szászok oltalmára, hanem hogy a népet felköltse s János ellen Lippához vezesse ²⁾).

A magyarhoni tábor is készült Zápolya ellen. Ki csekély sergével s a védelmére adott 300 törökkel veszedelemben látva magát, ír a basáknak, igen a két oláhoni vajdának. Ennek következtében Péter moldvai vajda Erdélyben terem, Brassónak tart, hol Gerendi Miklós, Török Bálint s Szunyogszeg és Királyhalma örököse, az erdélyi oláh eredetű Majláth István ³⁾ táborozott. Hogy a nemesség ott lett volna a táborban, arról semmi emlékezet; úgy látszik azt Majláth oláhai, s a svéd eredetű, jövevény, szász ispán, Penflinger Márk által vezetett szászok ⁴⁾ és székelyek alkották. Brassótól néhány órára, a székely és szászföldet elválasztó Olt balpartján fekvő Földvárnál, meglehetősen sík téren, szász területen találkoztak. A két sereg jun. 22-én tűzött össze. Rendes csata fejlett ki, mely egyelőre kétesen folyt: mignem a székelyek Péter vajda részére álltak, s a ferdinándiakat épp azon dühösséggel sujtolák, mint a vajda oláhai ⁵⁾. Ha Török Bálint, – kit kora Ulisszesnek nevezett ⁶⁾ – a dolgok élére nem áll s erejét a székelység ellen nem fordítja, igen szomorú véget ért volna a csata. Igys különösen a brassai szászok sokat vesztek... mi szabadulhatott, az futott: Majláth az éj sötétéig egy híd alatt kuczorgott ⁷⁾. Török s vezér társai Szebenig meg sem álltak. S a lett a csata eredménye, hogy mi eddig csak de-rengett, miszerint a nemesség s székelység Jánossal tart, most

¹⁾ Okl. Schlözer. 92. Éder Simigianushoz. 70. l.

²⁾ Ostermayer. Fundgruben. I. 13. alkalmasint hibásan, Törökkel hozza be Majláthot. Szerémi, Magy. Tört. Eml. Irok. I. 250. csak Törököt említi.

³⁾ Erdély Tört. Tára. I. 10. l. Éder jegyz. Simigianushoz. I. 133.

⁴⁾ Deutsche Fundgruben. I. 14.

⁵⁾ Wolf de Bethlen. I. 147–50. Archiv d. Vereins. N. F. 180.

⁶⁾ Magy. Tört. Emlékek. Okmánytár. I. 351.

⁷⁾ Fundgruben. I. 14.

világossá lön; e csata óta a Barczaság, Kóhalom és Sinkszék azon nézetet kezdé követni, mit szomszédaik, a székelyek követtek ¹⁾.

Igy álltak a dolgok a magyar hazában, midőn bizonyossá lön a hír, hogy a szultán, óriás sereggel ismét felénk indult. Sokan voltak, kik meg voltak győződve, hogy szavát beváltani, Budát visszafoglalni jön Zápolya részére; de mégis a nagy résznél Mohács még fájóbb emlékezet, semhogy a szultán jóságát ne rettegjék. Erdélyt különösen jajveszéklés töltötte el: a városokat, várakat, kastélyokat erődíteni kezdék; a szászok városaik, az urak váraikba zárkoztak ²⁾. És nem volt páni félelem, mert a török segílyt maga Zápolya is annyira danausi ajándéknak tekinté, hogy szövetségese, I. Ferencz franczia király példájára, ki V. Károly császárnak, ugy ő is I. Ferdinándnak ajánlatot tett, hogy személyes párviadalt használjanak ügyök eldöntésére; ki azonban nem fogadta el ³⁾.

Döntsön tehát a sors... A szultán juliusban Magyarhon határin állt. János mint kétes barátjának, Ferdinánd mint nyílt ellenségének nézett elébe; mert megizente neki, hogy az elfoglalt Magyarhon kulcsait nyakában hozza, s jöjjön Ferdinánd Mohácshoz, s vágja le nyakával együtt, különben Bécsben fogja felkeresni.

Nehogy a fedetlen hagyott s compromittált Erdély dulásoknak legyen kitéve, s hogy Erdély rémületét pártja talpraállítására felhasználja: Báthori Istvánt, – nem az őt üldöző nádort, az ecsedit, hanem a Zápolyának elébe ment szabolcsi főispán, somlyói Báthori Istvánt – ⁴⁾ az ily nevű lengyel király apját, mint vajdát ⁵⁾ sereggel hozzánk inditá. Kolozsvár felől jött, a székelységgel akarta magát összekötni. Dátosra, hol azon időben rév volt a Maroson, jul. 13-ára gyűlést hirdet,

¹⁾ Archiv d. Vereins. N. F. II. 177–81.

²⁾ Miles, Würg-Engel. 19.

³⁾ Katona, Histor. Critic. 1529 évhez. 452. l.

⁴⁾ A Báthori családát l. Erdély Nevez. Családai. 28. l.

⁵⁾ Hogy vajda volt. l. Éder jegyzetei Simigianushoz I. 131. Wolf de Bethlen. I. 152. Fundgruben. I. 14.

mely inkább táboráhozi csatlakozásnak tekintendő. Mig itt táboroz, megíó Majláth István és Török Bálint, Szebenből ágyukat hoznak, szétakarják verni. Már csak a Maros vize választja el őket, egyik sem hátrál, mindenik csatára készül: s Báthori István eszélyes eljárása oda fejté az ügyet, hogy Majláth visszavonult, Török Bálint kiment Magyarországra ¹⁾). A gyűlés tehát összejött, Dátosról Marosvásárhelyre tette át magát; a székelyek Zápolya mellé álltak, s mint a krónika írja, sok dühös hadat adának a szászok ellen ²⁾). Mire Báthori onnan Fejérvárra, az erdélyi vajdák fővárosába, kardcsapás nélkül bevonulhatott.

Báthori megkezdé vajdaságát, szervezé a kormányt. Zápolyának Lippárról jul. 22-ről kelt parancsára, melyben ágyuk ígérete mellett meghagyja, hogy a ferdinándpárt s különösön a szászok ellen keményen fellépjen ³⁾): Erdély teljes meghodításához fog. Mint a ki hazafias meggyőződésből küzdött, s a nemzeti ügy ellenségének látott mindent, ki ellenkező irányban működött: egyszerre kemény rendszabályokhoz nyul. A székelységben az ellene lázító pártvezéreket, szárhegyi Lázár Ferenczet, Kornist és Bögözi Ferenczet megfogatja, s aug. végén Szász-Régenben fejöket vétette ⁴⁾). Szeptember elején Radnóton gyűlést tart ⁵⁾). A magyarokkal és székelyekkel már tisztában volt; sept. 9-ről innen Szebenhez s illetőleg a szászokhoz megírja, hogy nem csak ő, de Péter, moldvai vajda is fegyverben áll, s felszólítá, előzzék meg a vést: Penphlinger Márk szász ispánt, a különben is idegent, s más ferdinándpártiakat számüzzék körükből; hatod napra hódolatukat hozzák meg, különben fegyverrel fogja kényszeríteni ⁶⁾). Semmi kívánt felelet, s Báthori úgy tett mint beszéle.

¹⁾ Kemény: Deutsche Fundgruben. I. 14–15. l.

²⁾ Kulcsárféle Krónika. 9. l.

³⁾ Pray, Epistolae Procerum. I. 344. l.

⁴⁾ E tényt némelyek későbbre teszik, de a Kulcsárféle Krónika részletes előadásának legtöbb hitelt adhatni. 9. l.

⁵⁾ Erdélyi Dieták végzéseinek nyomdokai. I. l.

⁶⁾ Okl. Simigianushozi jegyz. I. 71.

Hat nap mulva osdolai Kún Kocsárd, a már fennebb is látott székely főúr fővezérsége alatt tábornok indította a szászok ellen... Szomorító esemény... Az erdélyi nemzetek, kik eddig egy elv mellett harcoltak, s együtt tartva erősök valának, most karddal akarják egymást megölni. Segesvárt – hol a szt.-domokos barátok a nagytemplomot éppen végezték –¹⁾, s Medgyest ostrom alá veszik; egy más csapat tovább száguld, s Nyujtódi Gergely – alkalmasint az, kinek a néprege a Kisküküllő partján fekvő szentdemeteri kastély építését tulajdonítja –²⁾ a székelyekkel Szebennek nyomul. A szászok zsoldosokat állítanak szembe³⁾; de mint mindig, úgy most is keveset értek azok ellenében, kik elvért harcoltak. Útjukban a büszkén magasló, s a mostaninál jóval erősebb Szeli ndekvárát, melyet németül méltán neveztek Stolzenburgnak, bevették⁴⁾. Szeben alá hatoltak, s benne Majláthot ostrom alá veték...

Míg ezek folynak, s Erdélyben a háboru, éhség és döghalál egyszerre dúl⁵⁾: Magyarhon nagyszerű jelenet színtere. Szolymán roppant haddal lépte át a határt... S mindjárt azon szerencse érte, hogy a hirhedett Perényi Péter, mint egyik várából másba menekülne, fogságába esett. Aug. 18-án Mohács-hoz ér, hol pár év előtt az utolsó független magyar királyt megbuktatá, fogadta el Zápolyát, kit ezennel mint magyar királyt köszöntött. Innen Buda alá nyomult, melyet Nádasdi Tamás védelmezett németekkel: öt nap alatt bevette, s János királyt ígéretéhez képest a magyar királyi székbe ülteté. Tovább haladt, s Vizsegráddal együtt a magyar sz. koronát is kezére kerítette. Sept. 26-án már Bécs alatt van, s azt keményen ostromolja... 20,000 ember-élet feláldozása után... a roppant esőzés miatt, oct. 15-én az ostromot félben szakasztá, Pestre jött, s oct. 28-án megjelenvén nála János király és

¹⁾ Mittheilungen d. Centr. Comiss. f. Baudenkmalen. 1859. 339. l.

²⁾ Erdély Tört. Regéi. 193.

³⁾ Okl. Simigianus I. 71.

⁴⁾ Miles szerint másnap éjjel a szebeniektől segélyül küldött Háhn Mihály, a lakosok segítségével és csalfogása által visszavette. Würg-Engel. 21.

⁵⁾ Miles, Würg-Engel. 21. l.

udvara, őt barátjának, testvérének, szövetségesének nyilvánítá, s megesküdt az égre, napra, holdra, csillagokra, földre, Mohamed profétára, atyjára, az anyja tejére, hogy János királyt, hűtös testvérét, semmi szükségében el nem hagyja, ha minden országába kerülne is... s megátkozá esküjében magát, hogy ha ígéretének eleget nem tesz, száljon az isten haragja reá és maradékira, s valamit teste érinteni fog, váljék mind az kővé, hasadjon el alatta a föld, nyelje el testestől lelkestől ¹⁾...

Szolymán tehát, miben annyian nem ok nélkül kételkedtek, beváltá szavát: az előtte ismeretlen Zápolyáért harcra kelt, Budát visszafoglalta, s azt a koronával együtt másodszor is visszaadta. S hogy szövetsége képviselve legyen, a János királyért annyit tett Gritti Alajost, itt hagyá mint biztosát. S kivonta sergeit, mely bár mint barát jártkelt, mégis sokasága miatt pusztitást hagyott maga után.

Hogy Zápolya öröme lehető teljes legyen, míg Budán ezek folytak, Péter, moldvai vajda Báthorinak segítségére jött; Brassónak tartott; az elébe állt szászokat Földvárnál szétverte; Prásmárt felégeté; Brassóra rontott; fellegvárát, melynek azon időben nagyrészt fafal tevé erődítményét, nov. 1-én bevette ²⁾ s lerontatá; de Brassót meghajtani mégsem bírta, s a szászföld nagy részén még mind nem leheté felütni János király lobogóját.

VI.

János király szervezi magát. Báthori a szász városok ellen hadjáratát tovább folytatja. Szebenben kívül meghódítja.

János király ismét Budán látva magát, 1530 febr. országgyűlést tart, s hiveit, lindvai Bánfi Jánost a nádorság, Gritti Alajost kincstartóság, s Laski Jeromost, ennek a török behozatalában társát, az erdélyi vajdaság rangjával tisztelé meg ³⁾. Két idegen lépett egyszerre az ország főmél-

¹⁾ Wolf. de Bethlen. I. 161. Toppeltinus, Origines et occasus Transilv. 178.

²⁾ Miles, Würg-Engel. 21. Haner, Königl. Siebenb. 261.

³⁾ L. Éder jegyz. Simigian. I. 131.

tóságába, mi a töröktől idegenkedő főurak közül sokakat átvitt János király részéről.

E visszahatás Erdélyben sem maradt viszhang nélkül. Különösen a szászok míg egyfelől a törökhöz szító Laski vajdát gyűlölék, mint a reformatio elfogadói rettegték Zápolya püspökét, Statileot, ki annyira türelmetlen, hogy egy barátot, mivel hirdeté, hogy a szentírás nem tiltja a húsevést: megvereté, tömlőczre vetteté, s onnan kihuzván sült nyulakkal ludakkal megrakatá, s addig üzeté kutyákkal, míg a nyomorult halva rogyott ¹⁾). Ha a szászok, hol a reformatio annyira felvirágozott vala már, hogy ez évben – melyben Augsburgban a Luther vallását fogalmazzák, s kelt a augsburgi nevezet – Brassó is száműzé az apáczákat és szerzeteseket ²⁾): nem csoda ha idegenkedtek János király embereitől ³⁾). Mire nézt Szebenben máj. 1-én országgyűlést tartottak, melyből Ferdinándnak hűragaszkodásukat megírák, segítségét kérték, hogy Zápolyának ellenszegüljenek ⁴⁾).

Ellenszegültek, azonban Báthori nem volt azon ember, ki féluton megálljon. Jun. 19-én Tordáról kiáltványt bocsát ki, melyben a szászokat kiváltságaik biztosítása mellett, ujlag felhijja a csatlakozásra, különben folytatni fogja a mult évben megszakított táborozását ⁵⁾). S miután a kívánt eredmény nem mutatkozott, sergeit újra reájok inditá s ostromhoz kezdetett. Medgyes aug. közepe tájt kezébe esett ⁶⁾)... mi a többi szász városokra annyira meglepőleg hatott, hogy Szeben sept. 15-ről

¹⁾ Petr. Bod, Histor. Ecclesiast. Libr. II. Cap. VI.

²⁾ A barátok Csíkba vonultak. Ilia, Ortus et Progress. 29.

³⁾ Krónikásaink ez évre elbeszéli, hogy Mózsés oláhhoni vajda is berontot János részére, Töröcsvárt, Brassót ostromolta. (Kemény, Fundgruben. I. 16. Sieb. Quartalschrift. III. 101. Haner 262. Miles 21). Ismét hogy Mózsés kivetik, Szebenbe fut, Majláth visszavinni próbálja, de Majláthot elfogják, elszökik. (Fundgruben I. 17. Miles 21. Kulcsárf. Kronika 10). Míg Mózsés v. köppeney forgatása felől több adataink nincsenek, érteni nem lehet.

⁴⁾ Archiv. d. Vereins N. F. II. 182.

⁵⁾ Okl. Simigianus. I. 96.

⁶⁾ Simigianus. I. 95.

jónak látta átírni Brassónak, hogy miután első volt a Zápolyától elpártolásban, nehogy a visszapártolásban is példát mutasson. De azért Brassó az ellene jött Péter vajdának, három héti ostrom után, oct. 28-án feladá magát ¹⁾).

Hajlottak rendre, mert tán nem sejték a vést, mely Zápolyát fenyegeté... Ferdinánd király a németföldön roppant serget húzott össze, s hogy Budát visszavegye, oct. 30-kán oly sebesen terem alatta, hogy János király is belereked, s Roggendorf borzasztólag kezdi lövetni. Ember sem sok, de élelmiszer még kevesebb a várban. János király erélye s különösön Gritti vitéz védelme a polgárságot feltűzelé; s addig tarták a várat, míg Buda előbbi oltalmazója, a Zápolyához tért Nádasdi Tamás sergével segítségére jött, s feltarták az ostromot, míg a belgrádi basa megérkezett, s dec. 19-én a székvárost felszabadítá. ... Tették jutalmául Nádasdi Erdélyben Fogarast kapá, mi pozsoni várnagy, berenczei Bornemisza János megszakadtán vala adományozható ²⁾).

Mig ezek fenn történnek, az erdélyi szász városok ostroma tovább foly. Péter moldvai vajda december 13-án Beszterczét is bevenni kísérté ³⁾). Szeben ostroma szintén folyamatban; s annyira megszoríták, hogy a belső biztosok csakhogy magoknak időt nyerjenek, 1531 jan. 20-án három havi fegyverszünetet eszközöltek. S bár e szünet alatt, jan. 27-én, Szászsebes magát feladta ⁴⁾): azért Ferdinánd főnökei, kik között alvajdáját Bethlen Eleket ⁵⁾, s biztosát vingárdi Horváth Gáspárt ⁶⁾ is meg kell említenünk: nem csak hogy nem simultak, sőt a fegyverszünetet arra használák, hogy Ferdinándhoz Linczbe rándultak magokat tájékozni.

¹⁾ Archiv. d. Vereins. N. F. II. 181.

²⁾ Simigianus. I. 76. Wolf. de Bethlen. I. 172.

³⁾ Wolf. de Bethlen. I. 173.

⁴⁾ Archiv d. Vereins. II. 180.

⁵⁾ Okl. Schesaeus. 84. Simigianus. 98.

⁶⁾ Miles, Würg-Engel. 16. Ferdinánd beküldi. Archiv. N. F. II. 179. Buzgolkodik. II. 180. Özvegye, mint Mária királyné udvari hölgye Brüsselen, 1551 nov. 16. kéri Ferdinándot, hogy Zápolyától elfoglalt erdélyi birtokait adassa vissza. Magy. Tört. Eml. Okmánytár. II. 304.

János király előre sejté, hogy a fegyverszünetet most sem fogja siker koronázni, börtben Erdélybe jő, s a szászok s illetőleg Szeben meghódítását még komolyabban célba veszi. A vajdai hadakat s a székelységet újra felültetik ¹⁾. S a mint a három hónapi fegyverszünet kitelt, ápr. 24-én Báthori István hadizenő kiáltványa harmadszor is repült a szebeniekhez ²⁾, mit nem soká a sergek is nyomban követtek...

Mig a sereg amott működik s János király polgári ügyekkel foglalkozik, bizonyossá lesz, hogy Magyarhonban a Ferdinánd és Zápolya pártja mellé egy harmadik is alakult, mely Magyarhoni egyenesen a török souzärenitása alá kívánta bocsátani, csakhogy a két király közti viszálynak véget vethessenek; e párt gyűlést hirdetett, melyet Zápolya Szászsebesről ápr. 30-áról tilt be, s melyre a két király, minthogy mindkettő tróna fenyegetve volt, májusban egy évi fegyverszünetet kötött. Így következett be jul. 6-ka, a midőn Zápolya Fejérvártt, hongyülésen kívül, többek közt Henter Gáspár s más székely főurak kérelmezésére Miklósvárszék kiváltságait megerősítette ³⁾; s a székelységet annyira magáévá tévé, hogy az ősi adót, az ugynevezett ökörsütést, megkoronáztatása címe alatt, aug. 15-kén neki megadák ⁴⁾. Ennyire támogatva az erdélyi magyar elemtől, János király ügye oly sebes léptekkel haladt, hogy az év végére az ingadozó ⁵⁾, s inkább csak a Ferdinánd itt székelő biztosaitól tartott Szebenen kívül, minden szász város meghajolt; s azok kiváltságait legkisebb csorbitás nélkül meghagyta, megerősíté ⁶⁾... Elismerése jutalmául, a végrehajtó sereg vezérét, osdolai Kún Kocsárdot azzal jutalmazá, hogy a meleg fürdőjéről ismeretes *Algyógyot*, mit eddig szerzetesek birtak, secularizálta, neki adományozta, mit a gr. Kún család maig is birtokol ⁷⁾.

¹⁾ Kulcsárféle Krónika. 10. l.

²⁾ Okl. Éder jegyz. Simigianushoz. I. 100. l.

³⁾ Mit Lábatlan J. 1459-ben adott. Simigianushoz. I. 95.

⁴⁾ Kulcsárféle Krónika. 10. l.

⁵⁾ Szalay, Magyar. Tört. IV. 14.   ⁶⁾ Simigianushoz. I. 98.

⁷⁾ Budai Fer. Magyaror. Polg. Lexic. II. 497.

VII.

Harmadik párt alakul. Gritti akar élére állani. Sereggel Erdélyen keresztül megy.

Öt hosszú, s a hadjárat terheitől nehéz év tölt, mióta János és Ferdinánd király egymással tusakodik a nélkül, hogy azon reményt táplálhatná a nemzet, hogy a megszakadozott Magyarhont valamelyik osztatlanul egyesítendi kormánypálczája alatt. E reménytelenség sokaknak fáj, s kimerülve a bizonytalanságban, mint említők, egy párt azon gondolatra jött, hogy mind a két királyt mellőzve, egy fővezér alatt, a két Oláhország, s Erdély későbbi mintájára, adófizetés mellett az egész országot török véduralom alá adja.

E párt a két király tiltakozása daczára, újra gyűlést hirdet, melyet Ferdinánd dec. 3-ról, János király dec. 15-én Segesvárról újlag betilt; s hogy e szakadásnak komolyabban szemé közé nézzen, Budára siet.

Felért, s vagy mert be nem látta, hogy e terv Grittinek mennyire tetszik, vagy mert a párt és elv az udvarnál is tulsulyal birt, dec. 25-én, Grittit, a leghivebb, leghatározottabb emberei, Czibak, Statileo, Nádasdi Tamás, s az Artándi testvérek heves ellenzése ellenére, az eddigi kincstárnoki méltóságból, Magyar és Erdélyország főkormányzójává, saját helytartójává emelte.

Sok keserü gyümölcsöt hozó balfogás. Mert idegenre bizni a hon kormányát, annyi volt, mint magyar főnökei meg-alázása; s főkormányzót tenni, mit a magyarok csak gyermekek mellé alkalmaztak, annyinak látszott, mintha az által János király kormányzásbani gyengeségét ismerte volna el. Roppant botlás s még nagyobb vesztés; melyből Zápolyára nem háromlott egyéb, mint hogy a kincsszomjas Gritti kezéből a kincstárt Martinuzzi kezébe tette át, ki pénzügyi miveletei által János királyt pénzzavarából azonnal ki kezdé szabadítani... Alig rendezte fenn említett ballépését, 1532 elején Budát odahagyá, s mi annyira szíven feküdt, ismét Erdélybe sietett; mert az alatt

Ferdinánd Tallóczi Bánfi Boldizsárt a szászok védelmére indítá, kik ugylátszik, a köztüki fegyverszünetbe nem voltak belefoglalva. Mily hangulattal jöhetett, meglehetősen leleplezi az, hogy a májusban telendő fegyverszünetet békére kívánván változtatni, jan. 15-én Szászvárosról V. Károly császárhoz levelet intéz, melyben valahára magát késznek nyilatkoztatja végét vetni a harcznak, s hajlandónak állandó béke felett alkudozásba bocsátkozni ¹⁾. Belátta, hogy ügyei újra bomladoznak, s hogy újra török segélyre szorúl, s naponta inkább tartott a gondolattól, hogy e pártfogásért végül is Erdélyt kell a szultánnak engednie ²⁾. A levél ment, de azért Kún Kocsárdot a közelgő Bánfinak elébe küldé, Szathmár-Németinél találkoznak, a két sereg összetűz, s Bánfinak nem marad mivel Erdélybe nyomuljon ³⁾.

Ily előzmények után a békebizottmány Pozsonban csakugyan összeült: de mivel mind a két fél arra törekedett, hogy a másikat lemondásra bírja, eredmény nélkül oszolt el... A haza ügye ismét csak a had koczkáján maradt, mibe most a leghatalmasabb, a török is bele kezd játszani.

Mint a saskeselyü, mely az egymásra bősített oroszlanok felett mielőtt elbuknának már elkezde kerengeni: ugy jelent meg áprilben, mint a szultán előszele, Gritti; ki 8000 oláhboni fegyveressel, bár segélyt látszaték hozni, körmeit nem titkolhatá. Brassónál ér be; Szebennek tart, hová nem bocsátják ugyan be, de kapujában Gerendi Miklós, Ferdinánd kormánybiztosával hosszas párbeszédet tartott ⁴⁾; mit mivelt azon túl, nem tudjuk, csak azt látjuk, hogy jul. 14-re Vizaknára hongyulést hirdetett... s kormányzósága egyik ellenzójét, Zápolya legderekabb vezérei egyikét, a mivelt Athinai Deák Simon t, Zápolya kincstartóját, azon ürügy alatt, mintha az er-

¹⁾ Okl. Wolf. de Bethlen I. 190–202.

²⁾ Hatvani M. Történeti Zsebkönyve. 43.

³⁾ Hogy itt Kún elesett volna, hibás. Wolf de Bethlen I. 184.

⁴⁾ Archiv. d. Vereins. N. F. II. 169. 183.

délyi sóaknák kérdésében hűtlennek találta volna – felakará akasztatni ¹⁾); mire Lippának ment Zápolyához.

Szolymán is megjött. Perényi Péter, a koronaörök e parodiája, a törökpárt feje, Eszéknél elébe jött; s bár elfogató a szultán, s Zápolyának átadá: kegyelmet eszközölt számára; s tán hogy kis fiából nevelje, mit atyjában nem talált, azt mint kezését magával vitte... tovább haladt Bécs felé.

Szolymán később haza vonult, de nagy tanuságokat hagyott maga után: Ferdinánd belátta, hogy császári testvére segítségével mit sem bizhatik, mert serge Bécsnél vesztegelt, s miután a török megtért, a helyett hogy Budát segítette volna elfoglalni, csendesesen hazament; Zápolya pedig belátta, hogy ha Szolymán még egynehányszor, bár mint barát jő is, Magyarhont pusztává tarolja; hitéhez még az is hozzá járult, hogy Gritti elvetette álarczát, Arthándy Pált és Balázst felakasztatá: – s ezek következtében a két király oda hangelődött, hogy dec. 31-én négy hónapi fegyverszünetet kötöttek, hogy tartama alatt a békeegyezményt komolyan elpróbálják.

VIII.

Gritti újra serget hoz Erdélybe, tán hogy elfoglalja. Helytartónkat Czibakot megöleti. Az erdélyiek fegyvert ragadnak, Grittit Medgyesre szoritják, lefejeztetik.

A békekötő bizottmány 1533 febr. 7-én összeült, azonban Ferdinándot ez alatt azon rég vadászott szerencse érte, hogy a szultán hajlandónak nyilvánítá magát vele békességet kötni: s János király e kétfelé alkudozásért, biztosait márcz. 6-án Pozsonból visszahitta.

Ferdinándot ez nem sokat zavará, még azon hóban Bécsbe hijja magyar főurait, elejökbe adja a szultán békeföltételeit, mit magyarul a mi Horvát Gáspárunk tolmácsolt; s bár az

¹⁾ Szalay, Magyarország. Története. IV. 120. azt mondja felakasztatá; de hibásan, mert mint Magy. Tört. Emlékek. Irók. II. 153. lap-tól fogva látható, még sokáig élt.

urak keményen kifakadtak e békekötés ellen, mely Magyarországot meg fogja osztani: Ferdinánd azért követeit Konstančinápolyba indítá, Esztergom kulcsát, mint az általa birt Magyarhon jelzállogát a szultán lába elé téteté; mire jun. 13-án Szolymán őt testvérének fogadta, s neki azon ígéretet tette, hogy a mit Zápolyával végez, azt magáévá teendi.

Nevezetes lépés. Ferdinánd éppen úgy, mint Zápolya nevében Laski, Magyarország felett elismeré a török felsőséget; s a szultán Ferdinándnak csaknem azon ígéretet biztosítá, mit egykor János királynak. S ezt éppen azon emberek, Ibrahim és Gritti vitték ki, kik 1528-ban Zápolyának.

Ibrahim és Gritti fényes reményeknek nézve elébe, Ferdinándnak megizenék, hogy Gritti fog a végrehajtással megbízni, ki előbb Ferdinándhoz megy, s oly dolgokat fog meg-sugni, miket a magyar főuraknak sem lesz jó megmondania.

Képzeltetni a vihart, melyet e hír mind a két király főnökei hazafi keblében felköltött. Magyarhon elárultatása, s a férfi megbízása, kinek nyílt elve volt, hogy a ki uralkodni akar, annak a vérontástól irtózni nem szabad: – minden hazáját féltő magyart, párt-különbség nélkül, a legmélyebb elkeseredésbe ejtett.

Forrongás mind a két párton. Többek közt Nádasdi Tamás Fogarasvárárt teljesen nővérét tartó sógora, Majláth Istvánnak adja át, s augusztusban jó feltételek mellett Ferdinánd pártjára állt ¹⁾. Még az elemek is háborognak: hosszas esőzés után Erdély folyói kiáradtak; az Olt Fogarasig öntött; a Verestoronyi szoros régi várát, mely a mostaninál be-
lebb feküdt, merőben elsepré, hogy csak a maig fennálló csonka torony maradt meg belőle; Szében kőfalából pedig 104 lépés omlott össze ²⁾.

Ily előjelek után köszöntött be a nagy fordulatot hozó 1534-ik év, melynek már az elején hirdetni kezdek, mikép Gritti utra készül, hogy mint szultáni biztos a két király közt békét

¹⁾ Pray, Epistolae Procer. II. 54.

²⁾ Fundgruben I. 19. Archiv d. Vereins. N. F. II. 181. W. Bethlen I. 207.

hozzon létre. De jött a hír is, hogy Gritti trónra vágyik, s az van tervbe véve, hogy mind a két királyt megbuktatva, Gritti király, Dóczy János – tán szép neje Gritti előtti érdemeiért – nádor, Battyáni Orbán temesi ispán legyen, Laski pedig az erdélyi vajdaságot tetteleg vegye át¹⁾.

Gritti, hogy bejövételének látványosságot adjon, s útját biztonságba helyezze, nagyobb fiát, Antalt, maga elé rendeli. Ez márcz. 1-én, mintegy 200 magyar és török lovassal, Budáról le is indul²⁾. Lassan haladt, missioi voltak. Márcz. 25-én Váradon van Czibakkal, kíséretét 800 főre emeli. A husvétot Kolozsvártt üli meg; később a kíséretéhez csatlakozott Dóczy János, Magyarhon alkormányzójával Tordán gyűlést tartanak: Kún Kocsárdot a lelépett Báthori István helyébe fővezérré nevezék, s meghatározzák, hogy a rendek annak idejében az Erdélyen keresztül vonuló főkormányzó, Gritti elébe menjenek.

Az ifju Gritti talányos fellépte, s János király elleni izgatásai, nagy mozgalmat keltett Erdélyben, s kísérete már Bánfi-Hunyadon hallá sutogni, mikép a népet felakarják költetni, hogy az öreg Grittit Erdélybe be ne bocsássák, mert el akarja a török részére foglalni. De ezek mindamelllett azon harmadik párt nézeteit, mely a hazát közvetlen török ortalom alá akara juttatni, meglehetősen nyíltsággal hintegeték.

Ez alatt az öreg Gritti is Konstánczinápolyból jun. 18-kán megindult. Fia már jun. 24-ke tájt Brassóhoz érkezett, fedezte a szorost, melyen atyjának jönie kellett, miután azon hír terjengett, hogy Czibak a szorosban megfogja támadni; s támogató az ököradó felhajtását, melyet jul. 5-ére a székelységre róttak vala³⁾.

1) Magy. Tört. Emlékek. Okmánytár. I. 313. 324.

2) Gritti ez expeditiojához I. két szemtanu jegyzéseit: Museo Ágostonét, Magy. Történelmi tár III. 63. S della Valle Ferenczét kivonatban, Archiv d. Vereins N. F. II. 167. Kik hazai krónikásainkat (mint Ostermayer, Fundgruben I.) kiegészítik, helyre igazítják.

3) Kulcsárféle Krónika. 11. l.

Az öreg Gritti, ki bár 50–60 év között van, még folyvást a legjobb életerőnek örvendett, aug. első napjaiban lépte át Erdély határát ¹⁾. A Bodzán jött, mint azon kor legjártabb keleti szorosán; Battyáni vezeté, ki 200 lovassal messze elébe lovagolt.

Fia, Antal, a mellé gyűjthetett főurakkal s kis táborával a szoros nyiltabb helyén várta. Az ünnepezt főkormányzó, mint egy Dzsingiskhán jött drága kövekből ragyogó lovan, melynek nyeregkapájából ezreket érő buzogány logott alá; törökösön volt öltözve, arannyal ezüsttel áttört drága szövetben, nyestprémes főveggel; nyomában olasz, görög, török, zsidó kíséret, mint annyi árverező, vám- és adószedő; köztök négy kocsi, melyek elsőjében kisebb fia, Péter, a többiben udvarnokai s hangászaik ültek; s mind ezek után 100 felterhelt rabszolga, 98 teve, 30 öszvér czipelte, mintegy beduin karaván után, a podgyászt és sátrakat.

Erdély legszebb rónaságára ért, Brassó mellé, hol mintegy 250 sátrat vonatott fel, melyek között egy királyi fényben ragyogott; s innen tudtára adva az országnak megérkezését, rendelkezett, hogy Erdély rendei hódolatra jöjjenek.

Hogy a helyzet különös voltát tájékozhasam, emlitenem kell, hogy Erdély még ekkor két király alatt volt szétszakadva. Szeben, Fogaras vidék s egy pár vár Ferdinánd mellett hűségeskedett, s Perényi lévén e rész címleges vajdája, helytartója és fővezére a színleg Ferdinánd párti, tényleg pedig a mind két párttal kaczerkudó s a valóságban egy önálló vajdaságra törekvő Majláth István ²⁾. Erdély nagyobb része pedig Zápolyát uralá, kinek vajdája a követségei által sok szolgálatot tett, de pénz s több uradalmokkal busáson megfizetett Laski Jeromos, ki ez időben az általa bálványozott Gritti politikájához van csatlakozva; helytartója pedig ³⁾ Czi-

¹⁾ Archiv d. Vereins. N. F. II. 185.

²⁾ Magy. Tört. Emlékek. Okmánytár. I. 228.

³⁾ Hogy csak helytartó, Veráncz világosan mondja. Magy. Tört. Emlékek. Okmánytár. II. 71. S így Bethlen (I. 202.) hibásan nevezi püspöknek; Simigianus (I. 27.) hibásan vajdának. L. még Magy. Tört. Emlékek, Okmánytár, I. 165. 184. 220.

ba k Imre, miként már megjegyeztük, egyike azon világi uraknak, kik püspöki zászlouraságok élén álltak ¹⁾, s mint ilyen, a váradi püspökség javait birtokolta; kit, mint derék hadvezért Zápolya a mult évben lelépett Báthori István helyébe léptetett ²⁾.

Ezen országnagyokat rendelte maga elé a három urat szolgáló Gritti, mint szultáni békebiztos... Majláth Szebenből megérkezett, meg Laski is ³⁾, s mind ketten mellette maradtak. Statileo püspök is elhozta a papság hódolatát, s csakhamar távozott. De még hiányzott egy, kit Gritti dolyfe leginkább várt, hogy megalázódva lássa, s ez Czibak, ki egykor főkormányzósága ellen szavazott, s kit ezért, mint Artándiékat mai napig sem tudott felakasztatni.

Azonban Czibak is közelgett. Mint a váradi püspökség, Gyula, Világosvár s a nem rég általa visszahódított Hunyadvár ura ⁴⁾, fényben jött, aranyos zászlót, s farkas-fogas címerével ellátott paizst vitetve maga előtt ⁵⁾. Befolyása s gazdagsága egész érzetében, úgy jelent meg, mint Erdély főuraihoz illett, kiket vezetett.

A mint közelített, Brassótól néhány órára, Felmernél, az Olt partján megállt. Mint olasz vér s ultramontán gyűlölt mindent, mi török; de mint eszélyes férfi, ismerve Gritti bosszúvágyát, Budán 6 font aranyból, drága kövekkel ékített kehelyt készíttetett, s azt Horváth Péter nevü papjától Grittihez küldé, ki kapsiságánál fogva bár örömmel vette, tetteté magát, mintha haragjában figyelemre se méltatná a királyi ajándékot ⁶⁾... Egyszerre leheté gyanítani, hogy a vihar nem soká késik; s fájdalom, nem is csalatkoztak.

Igy nézett a három pártfőnök, a törökpárti Gritti, a németpárti Majláth és a nemzeti független párt képviselője

¹⁾ L. ezek névsorát, Székely István Krónikája. 103. l.

²⁾ Báthori még 1533 ápr. 11-én rendelkezik. Simigianushoz I. 131.

³⁾ Simigianus. I. 131.

⁴⁾ Magy. Tört. Emlékek. Irok. I. 323–24.

⁵⁾ Magy. Tört. Emlékek. Irok. III. 35.

⁶⁾ Magy. Tört. Emlékek, Irok. I. 338.

Czibak egymással farkas szemet. Feszült várakozással csüngött minden a talányos jövőn, senki sem mérheté meg, mit rejt a holnap, s melyik párt mennyit nyom a döntő sors mérlegében. Mire Gritti, kinek olasz vérét török felfuvalkodottság kergeté, egy ebédnél megszakasztja a dolgok csendes fejlődését, s lekapván nyest fővegét, kimondá a nagyszót: hogy miután vezéri fővege két főt nem fedezhet, egyiknek bukni kell ¹⁾.

Dóczi és Battyáni, Zápolya titkos ellenségei ²⁾, s Gritti legfőbb tanácsadói, a kimondott szavaknak rögtön értelmet adnak. Hivatják Paksi Ferenczet, de a történetileg ismert derék hős derék fia nem vállalkozott; és nehogy tervök dugába dőljön, Battyáni saját embereit felülteti, jancsárságot vesz fel, s aug. 10-én, azon ürügy alatt, mintha a megtámadott Egervár oltalmára indulna, az összesen 200–250 főből álló csapattal Gritti táborát elhagyá.

Másnap éjfél tájt Felmerhez érkeznek, hol Czibak pár száz főnyi kíséretével vesztegelt: kísérete szerte szét a faluban, maga egy sátorban aludt, mely a lutheran templom előtt vala felvonva. Battyáni a falut csendesen körülvéteti, s a mi vészről sem álmodó Czibakot meglepi, s sátrába lépve felszólítja, hogy őt kövesse. A felébredt s félig öltözött önérzetes helytartót a poroszói hang felbőszíté, kardot ragad, s mint erős izmos ember a réá rohanó törökségtől sátrát megtisztítja. Erre úgy látszik, Battyáni a jancsárság felett elveszté hatalmát, kik azonnal neki estek, a sátor feszítő köteleit elvagdálák... s a jobb sorsra érdemes hazafit, a függetlenségi párt egyik főnökét, a sátor hálójában – mint orgyilkosok leszurák ³⁾... S hogy kíséretét a felkelésben megzavarják, az ártatlan száz falut lángba boríták...

Roppant merény az alkotmányos magyar földön, hol a magyar nemest törvényen kívül még elfogni se lett volna szabad senki fiának. Gritti mint szolgaföldön termett ember, nem

¹⁾ Miles, Würg-Engel. 24. W. Bethlen. I. 211. Simigianus. I. 121.

²⁾ Ambr. Simigianus. I. 120.

³⁾ Magy. Tört. Emlékek. Okmánytár. I. 331–33.

ismerte, mit tesz: ne bántsđ a magyart... A banda-főnök éppen sátra előtt ült Majláth, Kún Kocsárd s más magyar főurakkal, mikor egy érkező jancsár a véres főt, mint diadaljelt egész kárörömmel előttök felmutatá. A hiéna természetű fő-kormányzó egyelőre a bosszu örömének adott helyt keblében ¹⁾; az alkormányzó Dóczy, még jobban elfelejtkezett, s a nemes fő egykor oly merész nyelvét kivágatá... De csakhamar észre kellett venniök, hogy a jelenvolt erdélyi főurak arcza setétül, a látványtól szikrázó szemekkel fordulnak el; s mire egy kutya, mit Czibak nem rég ajándékozott az ifjú Grittinek, megsza-golván ura ártatlan vérért, ordítással tölté be a léget: Gritti azonnal magába szállt, s mintegy vést érezve, szól: bár megérdemelte halálát, de én csak elfogatni, de megöletni nem parancsoltam...

Leszállt az éj, s reggel erdélyi főur alig viradt fel Gritti sátraiban: egyiket félelem, mást hazafi fájdalom, a harmadikat a bosszuvágy röpité szét a tigrásnak kitett hazában...

A vészjós előjelekre, Gritti Brassóból papokat hivat, s a főt átadja, kik mint illet, a főteplom oltára mellé temeték ²⁾... Ő pedig felszedeté sátraít, s folytatni akará útját Magyarhon felé... Még az nap Battyánit útban találja, ki a testet szeke-ren czipelteté... nem örvendezett többé... azt a Bethlenek sógorának, a bethleni vár urának, Czibak rokonának és egyik követőjének Patócsi Miklósnak hagyá, ki eltemettete ³⁾... Harmadnap Felmernél haladtak el, s még füstölni látták a szegény falut. E tájt egy erdőben két napot táboroznak; ugy érkeznek meg aug. 17–18-án a Nagyküküllő völgyébe Medgyeshez, a szászok egyik erődített városához, hol a mezőn tá-bort ütöttek.

Mig ő halad, a merény hire, mint az ártatlan vér égre kiáltása tölte be a hazát, Patócsi Czibak kísérete élén fel-kelti a székelyeket; Kún Kocsárd, mint fővezér Majláthtal ke-

¹⁾ Wolf. de Bethlen. I. 212.

²⁾ Felmer, Historia 141. Istvánfi 123.

³⁾ Egyelőre Almáson temeték el, később Majláth Fogarasba viteté. Istvánfi 123.

zet fog, s irnak a két oláhoni vajdának; a véres kard, mint bosszuló cherub lángpallosa járja be a hazát... S mint mikor orozslánok viadalába idegen vegyíti magát, a pártok elfeledik, hogy Ferdinándot vagy Zápolyát uralják; a hon és közbátor-ság ellensége ellen villámgyorsan egyesülnek; Bethlen Farkas, Kendi Ferencz, Mikola László a felkelt nép élére vetik magokat, mely mint vért szagolt vad keresi martalékát... s miként Somogyi írja – soha Erdély ily gyorsan fel nem fegyverkezett¹⁾, pedig szükség drágaság uralkodott a hazában.

A szultán kaftánja alatt minden merényre kész Gritti csak most kezdé belátni a vész valódi nagyságát, mikor már villámai fejét fenyegeték. Megkezdett győződni, hogy a kis Erdély reá, a szultán képviselőjére kezét reá meri emelni. A szendrői basához s a két oláhoni vajdához inkább parancsol mint ir, hogy oltalmára siessenek; Laskit pedig egyenest János királyhoz indítja, hogy sietve jöjjön, s szabadítsa ki az erdélyiek körme közül... De az erdélyiek sem restek, János királyhoz szintén követet küldenek, s miként az egykori huszár, csak annyit kértek, hogy se őket se Grittit ne segítse; sőt Kún Kocsárd is Budára ért, s Grittit a haza és János ellenségének nyilvánítván, felkérte, hogy bizza reájok. Ugy lön, a király tisztába jött helyzetével, a mellette lévő törökök mozdulását betiltá; maga indult le, de csak annyira sietett, hogy Nagyváradnál tovább nem érkezett.

Gritti csakhamar felismerte, hogy helyzete a skorpióé, melyet ellenei tűzzel vesznek körül: de nem bírta a skorpió lélekerejét, mely ilyenkor fullánkját önmagába meríti... Végletekhez nyul. Aug. 23-án hivatá Medgyes tanácsát, azt letartóztatá; s mind őket, mind a várost végpusztulással fenyegeté, ha falai közé nem bocsátják²⁾.

Medgyes várkapui megnyitak: Gritti táborával bele vount. A polgárságot a templomkastélyba helyezé; a várost Batyáni parancsnokságára bizá.

¹⁾ Simigianus I. 124. Wolf. de Bethlen I. 213.

²⁾ Éder Simigianushoz. I. 125.

Ideje is volt, mert néhány nap múlva már mutatkozott a felkeltett nép; nem soká a székelyek is megérkeztek, a várost cernirozák. Péter, moldvai vajda is megérkezik, de sergét nem Gritti mellé, hanem az ostromlók sorába állítja.

A megfélemlített dölyfös ur végre alkudozáshoz fog, de mi eredményre sem vezetett. S erre a 20–30,000 felkelt s az 5000 lovas ostromhoz fog, de mivel a város kiméllése tekintetéből éhséggel tervelék bevenni, hosszason folyt. Kifáradva a várakozásban egy hó múlva, sept. 27-én tüzes rohamot kíséretnek... Sept. 28-án estve nyolcz ágyut szegeznek a falaknak, s reggel 4 órára 20 lépés rés tátonzott rajta, mit azonban ezek eltorlaszoltak.

Eljött a dél. Grittinek éppen negyednapos láza van, udvara éppen ebédjét költi: mire vészjós harangfélreverés s apró fegyvertüzelés tölti el a várost. Felugranak, mert jel volt az a templom tornyából a városbeliekkel kezdet fogott magyaroktól a künevőknek rohamra, míg magok benn Gritti idegen kíséretére támadtak.

Gritti lóra veti magát, a Farkas-kapuzhoz vágat, melyet már keményen döngettek. Hozatja drágaköveit, azokat maga és fiai közt felosztja. Veszi a hírt, hogy a benlevők már saját szállását is dulják. Az eső esett. Fiaival magyar köpenyüket felvéteti, s egy török kíséretében, ki a moldvai vajdától e perczen hozta meg a jelt, zöld ágat csákójukra s „Isten és Szentgyörgy” tábori jeligét: őket Péter vajda oltalmába indítja. Künn benn foly a vér. Dúl minden vagy rejtődzik. Gritti már csak negyed magával áll a kapunál. Battyáni, mások menekültek... S midőn mindent veszve látott, a kapun, melyet Péter vajda úgy ostromlott, hogy Grittiék rajta át menekülhessenek, a török segélyével ő is kicsempészi magát néhányad magával... A város kapuja előtt, az országút mellett, balra egy tó, jobbra egy kőfal: ott veszik észre, hogy el vannak árulva. De késő, mert a moldvaiak megrohanták, kirablák s táborukba vivék... megjöttek a magyarok, Kendi Ferencz alvajda átvevé őt ²⁾ s a

¹⁾ Simigianus. I. 127. Magy. Tört. Tár. I. 127.

Majláth és Kún Kocsárd sátra elé vezeték... Mint főkormányzó és a szultán képviselője lépett fel; elémutatá megbízó levelét; 200,000 aranyat ígért váltságúl: de Majláth határozottan tudtára adá, hogy meg fog halni; s átadta embereinek... Kún Kocsárd ez alatt Dóczival végzett, s átadá a népnek, mely lesujtá... Grittinek papot hozattak, az imádkoztatá... S feje miként a Czibaké – elesett ¹⁾... Erre a boszú elcsillapult; elfogott kíséretéből senkinek egy hajszála sem görbült; testét Kún Kocsárd átadá a szentferenczieknek, hogy temessék el.

Igy szolgáltatott magának elégtételt a hon, így doba kesztyűt a szultánnak a moldvai fejdelem, ki a Gritti fiait is magával vivé s kivégezteté ²⁾; így törte meg Erdély erélyes fellépése a pártot, mely a magyar hazát a török kezére akarta játszani. Nagyszerű harci tett... de következményei gyümölcsét – Ferdinánd élvezé.

IX.

Majláth erdélyi vajda lesz. Szebent ostromolja. Péter vajda Jánostól elpártol. Szebent beveszik.

Zápolya ez esemény után Váradról Erdélybe érkezett s oct. 28-ára Tordára hongyulést hirdete ³⁾. Meghivott minden nemzetet és pártot; s ha egyelőre szintén kedve lett volna roszalni Erdély e fellépését, a felgyült rendek hangulata oda sodorta, hogy Gritti buktának főtényezőjét, megtért keresztfiát ⁴⁾, Majláth Istvánt, Ferdinánd helytartóját, a Czibakért bebörtönzött Laski helyébe, mint Erdély legnépszerűbbé lett fiát, erdélyi vajdává nevezte ⁵⁾. Mi által, a szultán bosszuságára a felkeltek forradalmát mintegy magáévá tette.

¹⁾ Magy. Tört. Emlékek. Okmánytár. I. 337. Archiv. d. Vereins. N. F. II. 197. Istvánfi szerint, előbb két kezét vágák le. A néphagyomány hibásan még kegyetlenebbül végezteti ki.

²⁾ Wolf. de Bethlen. I. 213. Fundgruben. I. 22.

³⁾ Kulcsárféle Krónika. II. 1.

⁴⁾ Magy. Tört. Emlékek. Okmánytár. I. 279.

⁵⁾ Wolf. de Bethlen. I. 221. Többen Balassa kineveztetését is ide teszik, de mint látni fogjuk 1538-ban lett vajda.

Majláth nagy vívmány volt, mert vele Erdély déli része is Zápolyához tért; s azon hiedelemben, hogy már most Majláth után Szeben is azonnal hódol, még a gyűlés folyama alatt Balassa Imrét, honti főispánt, és Statileó püspököt alája küldi, hogy felkérjék, s ellenesetben ostromolják. Ostrom lett belőle, még pedig oly tüzes, hogy a város nov. 2-án tizennégy héti fegyverszünetet kért, állítólag, hogy követeit Ferdinándhoz küldhesse, magát a hűségeskü alól feloldoztathassa, hogy feloldozottan térjenek át Zápolyához ¹⁾).

A követek felindultak, Zápolya is ide hagyá Erdélyt; az annyit ostromolt s csak most megtért Hunyadvár letarolt környékének az adót hat évre, útjában Lippárról engedi el ²⁾), honnan Budára sietett.

Szeben követe alkalmasint Gerendi Miklós püspök volt, ki felérkezvén, Szeben érdekében mindent mozgásba hozott. Azonban Ferdinánd most sem volt azon erőben, hogy segélyt adhasson: segély helyett az ékes beszédü Horváth Gáspárt azon missioval, hogy Erdély főurait a török bosszujával rettegtesse, s a Ferdinándhoz pártolt horvát urak példájával kecsgetesse, Erdélybe küldi. Reichersdorfer, tevékeny titoknokát Moldvába indítja, hogy a szultánt magára bősizett Péter vajdát a török bosszuja elé néző János király mellől vonja el, s birja rá Szeben és pártja támogatására ³⁾). Mire Péter vajda csakugyan elpártolt, 1535 ápr. 4-kén a hűségi okmányt Reichersdorfernek kiadta, ki a vajdát ura nevében Csicsóvár, Bálványos és Küküllővár, valamint a kezére jutott Besztercze birtóklásáról biztosítá ⁴⁾).

De megjött a nagyobb csapás is, a szultán biztosa Juniszbég, ki nem kevesebb megbizatással érkezett, mint hogy Gritti még összeszedhető kincseit gyűjtse egybe, megöletéséről világos adatokat szerezzen, s a közérzületet kipuhatólja. Még jövetele sem sokat ártott volna, de a bég, miután egy fillért

¹⁾ Okl. Simigianushoz, I. 135.

²⁾ Fejér, Cod. Dipl. XI. 507.

³⁾ Hatvani M. Történeti Zsebkönyve. 111.

⁴⁾ Pray, Annales. V. 277.

sem dughatott zsebre, János királyt bűnrészesnek hirdeté, s a szultán kegyvesztése s bosszujának menykőveiről kezdé úton útfélen kiabálni, mi Erdélyt, és méltán, nem csekély aggodalomba ejtette.

Azért Szeben ostroma tovább folyt. A mellette fekvő, s romjaiban most is pompázó Talmács várát Majláth bevette, s azt 2000 ftban magának adományoztatá ¹⁾... Azonban János és Ferdinánd közt Sztgyörgy napja után béketanácskozmány ült össze, mely fegyverszünettel nyílt meg, melybe Szeben is befoglaltatott, még pedig úgy, hogy Ferdinánd ez alatt a várat készletekkel elláthassa. A béke tanácskozmány csekély eredménnyel aug. 21-kén felbomlott, s Szeben ismét a sors kockáján maradt.

A fenn említett fegyverszünet sept. 15-én telt ki. Ez esetből egy episod vegyül történelmünkbe, melynek indokolását jelenleg csak is az akkor Erdélyben uralkodott végtelen éhségből merithetjük, mi oly borzasztó volt, hogy a nép meztelen járt, füvet, emberhúst rágott, s ezrenként halt el éhhalállal ²⁾. Martinuzzi, – ki Czibak halálával az eddig egyszerű titoknokból váradi püspök, zászlós ur, a homályban működő férfiből egyszersmind kincstartó lett, s ki ez időtől mint János király pénzügy s mondhatni első minisztere lépik hazánk történelme szinpadára – Budáról Váradra jött, s hogy a pénzügyet, adót, s Szeben ostromát rendezze, banderiuma kíséretében Erdélybe akart indulni. Hajdukat indit előre. Mi történt mi nem, elég, hogy a határszéli szorosutakban, alkalmasint a kincstartó pénzszomjasságával retteggett, s a vele vizályban élő s felsőségét elismerni nem akaró Majláth által felkeltett oláhok a hajdukat megtámadták, néhányát lesujtották, a többit visszavonulásra kényszeríték ³⁾.

Kisszerűnek tetsző jelenet, mégis nagy a hordereje; mert Martinuzzi, ki elég eszesnek hitte magát arra, hogy a török

¹⁾ Simigianus I. 137. Később, 1539-ben Szebennek 1000 ftért vizsza bocsátá. Schlözer. 93.

²⁾ Bethlen I. 226. Kovachich, Scriptoros Minores. I. 16. Miles 25.

³⁾ Hatvani, Történeti Zsebkönyve. 116. 1.

haragját kijátszodja, s Ferdinánddal békélni mi áron sem akart: Erdély e magatartásán csüggedni indult, János király békülni akarásának engedni kezdett.

Alkalomra nem soká kellett várakozniok. Mert Ferdinánd, ki Juniszbéget zsoldjába vette ¹⁾, mintha már látta volna, hogyan semmisíti meg a szultán Grittiért Zápolyát: elveté álarczát, Magyarhon alkotmányos életének véget akart vetni, a meghalt nádor helyébe német tábornokot nézett ki az ország főméltóságára, mi még saját pártját is oly ingerültségbe hozá, hogy azt csak is az oly hosszason megtagadott országgyűlés összehívásával csillapithatá. Nov. 19-kén gyűltek egybe, Turzó Elek, kinek egyébaránt minden hazafi érdeme, hogy a kincstári jövedelmekből elgazdagodott, s Zápolya jószágait kezére horgászta – helytartóvá lett, s 60 törvényczikket irtak össze, melyek közt a német katonaság rakonczátlansága ellen törvénybe igtaták, hogy az a nép veritékéből él, s maholnap mije sem marad a szegény népnek, mint meztelen teste, az is kék folttokkal ²⁾...

Egyébaránt a hosszas háboru s a török gyakori átvonulása miatt János birodalmában sem ment az sokkal jobban. S a töröktől új megrohantatás félelme a békét ellenző Martinuzzit is oda hangolta, hogy békepontokat irtak össze, melyek alapján János Magyarországot és Erdélyt Ferdinánd, Budát és Temesvárt a császár kezébe kívánja bocsátani, s maga megelégszik Felső-Magyarországgal szepességi herczegség czíme alatt; Erdélyből csupán Dévát kérte, Bálványosvárára nézt kikötötte, hogy a moldvai vajdától elvétetvén, a váradi püspökséghez visszacsatoltassék; végül, hogy az erdélyi, váradi s még három püspökség az ő tanácsában maradjon ³⁾.

Ezek a főbb s minket inkább érdeklő pontjai a feltételeknek, melyekkel János követei a császárhoz indultak.

Míg ezek mennek s a császárt Olaszországban keresik s tanácskoznak, a dolgok János részére nem remélt kedvező fordulatot vesznek. Többek közt Majláth Szebent annyira meg-

¹⁾ Ezer forint évdíjt húzott. Hatvani Zsebkönyve. 302. l.

²⁾ Corpus Juris. I. 360. Ferd. III. Decr. 26. art.

³⁾ Magy. Tört. Emlékek. Okmánytár. I. 318–32.

szoritá, hogy azon feltét alatt, hogy követeket küldhessenek Ferdinándhoz, ismét fegyverszünet-kérésre voltak szorulva. E követek 1536. jan. 6-kán indultak ki Szebenből, s felmenvén, Ferdinándnak kereken kijelenték, hogy ha rögtön segílyt nem adhat, magokat tovább fenn nem tarthatják ¹⁾... És eddig is csoda hogy vihették, bár nem szabad felednünk, hogy akkor Szebent erős várfal, s vízzel telt sánczozat s szerencsés fekvés oltalmazá... Belátták végre a szászok, hogy Szeben sorsa sokkal csekélyebb érdekü a kérdés alatti terület mérlegében, mintsem a pénz és erőben folyvást szükölködő Ferdinánd megoszthassa érette erejét: a hét évi megmegújult ostrom, az örökös de sikertelen biztatás, a város türelmét, pénzerejét, élelmi szereit annyira kimeríté, hogy magát végtére is Majláthnak feladá... János király márcz. 6-ról kiváltságait biztosítá... S e szerint a ferdinándpárt utolsó támasza is összement, Zápolya most már egész Erdélyt magáénak mondhatá ²⁾.

De mégsem. Mert mint többször említők, a magyar királyok a moldvai vajdáknak hűségökért néhány várat adományoztak volt: s minthogy a mult évben Péter vajda Ferdinándhoz pártolt: Majláth e várak ellen fordítá fegyverét; Bálványos várát áldozó-csütörtökön bevette ³⁾; jun. 24-én Marosvásárhelytt gyűlést tart, s hogy e várakat hováhamarább kézre kerithesse, általános népfelkelést rendez; meghatározatja, hogy a lovasok sisak, pánczél, dzsida, tőr, hajtó dárda, s buzogányaikat, a gyalogok lánca, kasza, nyil és hajtó dárdaikat előszedjék, s oly számmal keljenek fel, hogy falukon csak a tizedik fő, városokon csak a népesség egyharmada maradjon ⁴⁾...

E szerencsés fordulat, Erdély e felpezsdülése alkalmából János király az elhamarkodottnak látszó békélődést csakhamar meg kezdé bänni; s nem kis örömmel vette a hirt, hogy a csá-

¹⁾ Wagner, Annal. Scepus. II. 183.

²⁾ Éder Simigianushoz. I. 137–39.

³⁾ Kulcsárféle Krónika. 11. I. ⁴⁾ Érdekes Okl. a népfelkelés s az akkori fegyverzet s hadviselés történetéhez. Éder Simigianushoz. I. 140.

szár márcz. 20-kán a békebizottmány további munkálkodását az ő udvarába határozta áttétetni.

Csak a szultán haragja vala még fenn, de ide is az engesztelő követek ajándékokkal – melyek között az erdélyi régiségek nyerték meg leginkább a szultán figyelmét ¹⁾ – már megindultak; s ezek azon szerencsében részesültek, hogy a Grittivel bűnös szövetkezésben kapott Ibrahim fővezért, az egykori görög rabszolgát, a szultán márcz. 15-kén megfojtatá, irományai Gritti fondorlatait leleplezék, s a szultán János király s Erdély elleni haragjának minden élet elvevék...

E ponton, János szerencse csillaga borujának oszlásánál közelit jun. elején a császár békebiztosa, Wese János, lundeni érsek Nagyvárad felé, hol ekkor János udvarát tartotta. Ötszáz fényes lovas ment elébe, kiket Statileo püspök s a nem rég Jánoshoz pártolt, s ezért Debreczennel s a Hunyadivárral megajándékozott enyingi Török Bálint ²⁾ vezettek... A tanácskozások megkezdődtek; de mindjárt az első feltételnél, miszerint Budát a császár oltalmába bocsássa, János király kételkedését nyilvánítá az iránt, hogy azt a császár és Ferdinánd képesek volnának a szultán ellenében megoltalmazhatni: mi az egész tanácskozmányt megakasztá. A lundeni érsek, egy dán számüzött, ki Magyarország gazdag püspöksége valamelyikére áhitozott, mint ügyes diplomata csakhamar belátta, hogy János udvarában a békéhez kedv elenyészett; s midőn aug. közepén János király Martinuzzival alkudozás helyett az erdélyi hegyekre vadászni rándult, s a sept. 1-jén visszatért király kimondá, hogy megváltoztak a körülmények, tehát új békepontokat kíván felállítani: az ersek országos s magán reményeit dugába dölve látva, sept. 11-kén még egy ostromot kísértett... S miután az is haszontalan volt, a legnagyobb boszusággal eltávozott ³⁾.

Természetes, erre a két király közti harcz újra kitört. Még el sem távozott volt az ersek, Ferdinánd serge már ki-

¹⁾ Szalay, Magyar. Tört. IV. 167.

²⁾ Magy. Tört. Emlékek. II. 62–3. III. 40. Hatvani Zsebkönyve 128.

³⁾ Magy. Tört. Emlékek. Okmánytár. I. 356–61. 371.

huzta fegyverét, hogy egyezkedésre kényszerítsék. Tallóczy Bánfi Boldizsár Szathmárt megrohanta, bevette; mire János király Kún Kocsárdot maga is felülteti; s a derék vezér visszaveszi ugyan Szathmárt, de elveszté életét, minek egy épületből ki-repülő golyó vete véget ¹⁾). Sokan fájlalták a derék honfit, nagy hadvezért, de tán senki nem úgy, mint János király, kit e nemes férfi halála híre oly dühbe hozott, hogy szelid természete ellenére, az elfogott ellenfelei tiszteket, kik magyarok valának, karón, akasztófán végezteté ki.

Ily keserű érzések közt nyiták meg az új hadjáratot, mely az őszt elfoglalá. Változó volt a szerencse, melylyel küzdtek. Jánost dec. 4-kén azon öröm érte, hogy Kassát, mely Magyarhonban azt a szerepet vitte mit Erdélyben Szében, őrsége átállása által kezére keríté: azonban a síkon nem oly szerencsés, csatákat vesz, melyekben többek közt Eperjes mellett Báthori Miklós, Kendi János és Kornis János dandáraik élén elesnek ²⁾).

A bekövetkezett 1537-dik évben még keményebb hadjáráshoz készültek. Ferdinánd jan. 25-kén hongyulést tart, ujra ismétli mit tiz év óta ígér, hogy személyesen jő a harcz vezetésére, s a hongyulás újra tetemes pénz és haderőt szavaz meg. Ebersdorfer és Fels, Ferdinánd vezérei uj erővel kezdik Felső-Magyarország várai ostromát. János király a hadvezérré lett Martinuzzival vitézül kívánják elfordítani, vagy a Ferdinánd birtokábani várak bevételeben kapni kárpótlást. Máj. 3-án Tokajt kezökbe ejtik. A harci szerencse egész nyár folytán mindkettőjük felé mosolyg. Sept. 25-kén azonban Tokaj visszaesik ... a koczka Jánosra nézt változik... Ferdinánd a győzelmet csaknem kezében tartja... mikor octoberben veszi a hirt, hogy Alsó-magyarországi táborát, 25,000 főnyi legvitézebb sergét, Katziáner vezérlete alatt a Jánost támogató törökök tönkre verték... A viszály és bosszu pohara mind mélyebben ürült

¹⁾ Magy. Tört. Emlékek. Okmánytár. III. 39. Bethlen Farkas I. 184. I. ez eseményt 1532-re beszéli el, holott a 213 l. Cibak ellen ismét fellépteti Kúnt.

²⁾ Wolf. de Bethlen. I. 226.

mindkét részről s feneke mind keserűbb. Tíz éve már Mohácsnak, ma is ott állnak, hol kezdetben. Viszont alkudozásra, pihenésre, békére gondolnak. Még síkon állt a tábor, a békebizottmány már munkában; dec. 20-kán a lundeni ersek, a császár megbízottja is Váradra érkezik, s végre valahára komolyan kezdének alkudozni.

János belátta, hogy a török ha szintén barátja is, a persa háboru miatt eléggé nem támogathatja; új szövetségekre gondolt, s e czélból engedett udvarának, mely házását sürgeté, azonban kinézett aposa, a lengyel király, azt kívánta, hogy királynak ismertesse el magát; elgondolta, hogy egyik erős oszlopa, a francia király, fő ellenségével a császárral novemberben tíz évi fegyverszünetet kötött, miből febr. 8-án a nizzai béke nőtte ki magát, s így ez időtől a császárt is nyakára várhatja; – mind ezeket megfontolva, nem látott más üdvet, mint a békét, ha szintén áldozattal is. Ferdinánd szintén belátta, hogy sok igaz van a németországiak azon példabeszédében, hogy Magyarország emberek méhszárszéke s a németek temetkezője lett ¹⁾; megunta örök pénzzavarát, s meggyőződött, hogy Magyarország miatt többi tartományait is koczkáztatja, mint Würtemberget – maga is minden áron békét óhajtott. Közösön elismerték, hogy a pártok mind két részen ki vannak merülve, hogy a viszály csak a török patkójának készíti az utat; Zápolya tehát legalább életéig, Ferdinánd legalább maradékai számára akará biztosítani jogát... S alkalmasint mind a kettő fentartá magának az utógondolatot, hogy ha megerősödik aztán elbánik a másikkal... Ezekből kiindulva komolyan hozzá láttak a tanácskozáshoz, s hat évi alkudozás ²⁾ s tíz évi meddő harcz után, 1538 febr. 24-kén, Váradon aláírták a békét, mely a két párt nemzetirtó dulakodásának véget vetett.

Nevezetes béke, nevezetes okmány, méltó hogy pontjai kivonatát ide igtassuk, mely is így következik.

¹⁾ Corpus Juris jegyzése Ferdinánd fellépténél.

²⁾ L. az alkudozás történetéhez okmányokat. Magy. Tört. Emlékek Okmánytár I. köt. Hatvani, Tört. Zsebkönyve. 10–57.

1. Károly és Ferdinánd Jánost testvérokké fogadják, vagy is királynak ismerik el.

2. Magyarországot ezentul közös erővel védendik.

3. János lemond minden eddigi szövetségeiről, s a császárral és Ferdinánddal köt szövetséget.

4. A császár és a római király Jánost Magyar,- Horvát,- és Dalmát-országok királyának czimezendik.

5. Ha Jánosnak fia lesz, Ferdinánd neki a maga leányai közül adand nőt.

6. Az ország birtokára s kormányára nézve mind a ketten, a mit bir, királyi hatalommal tartja meg; a határok kitűzésére biztosok szállnak ki. Horvát- és Tótország Ferdinánd, Erdély János kezén marad.

7. János halála után az ország minden részeivel Ferdinándra szálland.

8. Ezen örökösödést minden püspök, tisztviselő s városi előljáró esküvel erősítse meg.

9. Ha Jánosnak fia lesz, ez annak minden ősi és szerzett vagy ezentul szerzendő javait szepesi herczeg czíme alatt öröklé. Az ősi javak elidegenített részei a béke kihirdetésétől számítandó két év alatt országos költségen váltassanak vissza.

10. Mi ebből Ferdinánd kezén van, addig is a császárnak zárlata alatt legyen.

11. Míg a szepesi herczegség János fiának teljesen át nem adatik, addig sem Ferdinánd sem örökösei ne birhassák az egész országot, s minden tisztviselő esküvel kötelezze magát, hogy csak ezen föltétel alatt lesz hű Ferdinándhoz.

12. A herczeget a császár és Ferdinánd köteles leendő birtokában védeni.

13. Ha Jánosnak fia nem lesz: hogy a császárnak nagyobb érdeke legyen az országot védeni, örökségének fele a császárra szálland, másik feléről János szabadon rendelkezhetik.

14. Ha János halála után neje gyermekek nélkül marad életben, az örökség fele ezé lesz, míg második házasságra nem lép. Ezen utóbbi esetben száz-ezer arany forintot kap jegyajándokúl.

15. Ha Jánosnak leányai lesznek s azokat maga már

ki nem házasíthatja, a császár és Ferdinánd kötelesek őket illoen, mint királyi leányokat kiházasítani.

16. Ferdinánd, midőn az ország másik része is réászáll, az ország jogainak és törvényeinek megtartására magát esküvel kötelezendí, s erről uj alattvalóinak külön okmányt adand.

17. Minden eddig történt kölcsönös sérelmek a királyok és alattvalóik között feledésbe menjenek.

18. Minden 1526 óta erőszakkal lefoglalt javak régi birtokosaiknak adassanak vissza.

19. Egyik királytól a másikhoz pártolni ezentúl senkinek sem szabad.

20. A foglyok mind a két részen szabadon bocsáttassanak.

21. A törvényesen történt adományok mind a két részen megmaradjanak.

22. A tisztviselők az illető királynak számolni kötelesek.

23. Ki a béke pontjainak ellenszegül, közös erővel szoríttassák engedelmességre.

24. Mária királyné a maga özvegyi javait háborítatlanúl birandja.

25. Az erdélyi só csak János, a mármárosi csak Ferdinánd birtók-részeiben fog árulnatni.

26. Közös megtámadtatás esetében, mint testvérek, közösen védjék egymást.

27. Mivel János király kijelenté, hogy mindenek felett az ország fentartása fekszik szíven: e béke kihirdetése akkorra halasztassék, midőn a császár azt az ország veszedelme nélkül megtörténhetőnek ítélendi.

28. Ha a császár és Ferdinánd férfi maradékainak magva szakad, az ország János férfi maradékaira szálland; ezek hiányában a nemzet király választási joga ismét érvényre jut.

29. Ha János a maga birtokából ellenségei által elűzetnék, Károly és Ferdinánd közösen gondoskodnak illő eltartásáról.

30. Az egész országban egy közös nádor választassék; a többi tisztségeket és méltóságokat mindenik király tetszése szerént töltendi be. sat.

Mint könnyen láthatni, János királyra nézt végtelenül kedvezőbb pontok, mint azok, melyek tárgyalását pár év előtt félbenszakasztá. Ha azzal maradt is a mit birt, legalább királynak ismertetett el.

Mindenesetre örök emlékü pontok a magyar történet lapjain, mert ezekben iratott alá Erdélynek Magyarországától elszakadása, mi a két hon közös veszteségére mind e napig tart; örök emlékü a törvényhozásunkban ugynevezett magyarhoni részekre – partiumra – ugymint: a Szilágy, vagyis Kraszna, Középszolnokmegye s az abból kiszakadt Kővárvidékére, s a velek jött Zaránd megyére nézve is, mert ez okmány által csatoltattak Erdélyhez, melytől Magyarhon annyi sürgetése sem volt képes mai napig visszacsatolni. S örök emlékü végre Magyarországra, mert ha e pontok Erdély elszakadásának útát nem nyitnak, a magyar alkotmányos élet és nemzetisége révpart nélkül rég hajótörést szenvedhetett volna.

X.

A szultán a békét megsejti. Moldvára jó, Péter vajda Erdélybe menekül.

A szultán Erdélyt is fenyegeti. János király serget von ide, Kolozsvárt hongyülést tart; a vést elhárítja.

Ferdinánd és János király tehát elismerte egymást... Magyarországnak két királya van, kik egymással véd és dac szövetségre léptek.

És e béke titokban, s a souzerainitást magának követelő török nélkül és ellen kötött: ezért köték ki, hogy e békekötés egyideig titok marad... Mi volt e pontnál az illetők utógondolata, tán lehet sejteni; elég, hogy csakhamar új viszályok tűzköve lön, s a lett belőle, hogy soha ki sem hirdtetett, soha a nemzet, országgyűlés el nem ismerte; s máig sem tudjuk bizonyossággal mit irtak alá, mert eredetjét nem birjuk ¹⁾; honnan többször több pontjának érvényessége kétségbe hozatott.

¹⁾ Éder jegyzete Simigianushoz. I. 167. Lásd egy alakját. Wolf. de Bethlen, I. 237. Egy mást. Magy. Tört. Emlékek. Okmánytár. II. 3.

Igy köttetett; de János király ellenei, hogy őt a szultán kegyében teljesen megdöntsék, a titok leplét csakhamar félre ránták ¹⁾).

Nem soká már hallatszott a hír, hogy Szolymán nagy-szerű hadjáratra készül, melynek nyílt célja a hűtelen, magyar, lengyel, török udvarral szemben egyaránt változékony hitű Péter, moldvai vajda Grittiérti megfenyítése volna; de való-ságos célja Erdély s Moldva elfoglalása lenne ²⁾). S szárnyalt a hír is, hogy a szultán János és Péter kivetésére tör, mióta Fer-dinánddal kezdtek szövetségzni ³⁾)... Zápolyának s miniszterének, Martinuzzinak, mint belátó diplomatáknak minden megfordult agyukban; mert ha szintén a kötött békéről mit sem tudna is a szultán: Gritti megöletése, s a vele ideveszett kincsek feletti követelés, még mind nyílt kérdés volt a fényes kapu és ki-rály között.

Péter vajda fegyverkezett, Zápolya szintén azt tette. Fer-dinándot mint szövetségesét segélyre szólítá; benn felkelést ren-dezett. Pünköst előtt Majláth mellé Erdély részére még egy vajdát ad, Balassa Imrét, honti főispánt, Somi Gáspár leá-nya után Erdélyben Almás és Diód várak urát ⁴⁾), hogy ez Erdélyben legyen, míg Majláth a Duna mentén működik ⁵⁾)... E közben Szolymán 150,000 ember s 225 ágyuval megindult... Feszült figyelem kísérte minden lépteit.

Péter vajda a két magyar királyt felszólítá. De mint olyan embert, ki, mint írják, egyebet gondolt ha ült, egyebet ha állt, ki most a lengyel, majd a magyar, majd az ausztriai udvarnak adá szolgálatába fegyverét, ily embert Zápolya nyil-tan nem támogathatott. Mikor Szolymán aug. végén Moldva ha-tárin állt, Péter vajda ismételve Zápolyához küld, s felkérte,

¹⁾ Simigianus. I. 175. Miles, Würg-Engel. 29. Laskinak tulajdonitják; de ő az év végén járt ki, s teljesen elárulta. Hatvani Zseb-könyve. 162.

²⁾ Magy. Tört. Emlékek. Okmányt. II. 68.

³⁾ Miles, Würg-Engel. 29. l.

⁴⁾ Istvánfi. Libr. XIII. (147.) l. Almásról világosan mondja e jogot.

⁵⁾ Pray, Epistolae Procerum II. 75.

hogy legalább tanácsával segítse. Zápolya látva, hogy Péter alig hetvenezer gyengén fegyverzett sereggel rendelkezik s ágyuja nincs, egész őszinteséggel izené, hogy Szolymán elől takarítson el minden élelmet, nejét s gyermekeit, a bojérok családjait küldje be Beszterczére, maga pedig folyvást fárasztva a szultánt, seregével vonuljon Erdélybe, s itt a magyar sereggel egyesülten, együtt működjenek a török ellen ¹⁾).

Péter, tán vissza emlékezvén Erdélybe tett gyakori beütéseire, Besztercze s más városok több izbeni kiraboltatására; megemlékezve, hogy ő János királytól néhány éve Ferdinándhoz pártolt: a király tervét csak annyiban követte, mennyiben a szultán elől elvonult; de nem Erdély, hanem Lengyelország felé; pedig a lengyel királyban még kevesebbet bizhatott... Azért midőn meghallá, hogy testvérét, Istvánt, a szultán vajdának nevezte, s a táborában lévő bojárság felé hajlik: ne-hogy kézbe adják, lemondott a vajdaságról, elhagyta táborát; s nehogy kísérete elárulja, vagy népe útját állja, legbelsőbb környezőitől is egy éjjel megszökött, s egyedül folytatá bujdosását Erdély felé, nejéhez, gyermekeihez, kiket Csicsóvárába küldött vala. Végül is Erdély lön menedéke a férfinak, ki annyiszor bejött mint barát s rabolt mint egy ellenség... Gyaníthatólag a csiki havasokon lépett be; már csak egymaga bujdosott egy vezeték paripával, melyen kincseit hozá. A setét éjben a rengetegek járatlan útain, az ág fővegét kiveri fejéből, a vezeték megijed, kincsel együtt elrohan; s a fejdelem ott állt mindene nélkül, nem hogy koronája, de fővege sincs, bitorát letépte a gaj, lelkét leverte a veszés, erejét megtörte a négy napos éhség... mint egy Kain fut ország, nép és barát nélkül, mert mindenikhez hűtelen. Így tévelygett, a midőn az Ojtóznál álló Majláth, erdélyi vajda emberei reábukkannak; felkelt lelkében a bűnbánat, s mert mitsem adhatott, a jó székelyek szívéhez szolt, azok pásztorok kezébe adák, hogy – vezessék Csicsóvárába, családjához, őt, székelyszék anyyiszori kipurisztítóját ²⁾).

¹⁾ Magy. Tört. Emlékek. II. 81.

²⁾ Magy. Tört. Emlékek. Másod. oszt. II. 91–97. Istvánfi, Libr. XIII. (145. 1).

A szerencsétlen fejdelem bukása megrázkodtatá János királyt. De mint Veráncz e perczről egész lelkesültséggel írja, János nem volt azon ember, kit a vész ideje elcsüggesztett volna. Egész erejét összeszedé, diplomátiai s hadműtani minden képességét tevékenységbe hozza, mert meggyőződése volt, hogy a szultánnak nincs kevesebb terve, mint a két Oláhhont és Erdélyt elfoglalni, s Erdélybe egyik fiát behelyhezvén, innen Magyarhont fegyverrel a végletekig gyengíteni ¹⁾).

A tényállást jökor megírta Ferdinándnak, meg hogy febr. 24-ki szerződésök alapján segítségére számol. Bizott a mit bizott... Magyarhonból csapatokat hoz, a fenyegetett Erdélyben véres kardot hordoztat, a népet felülteti ²⁾, a bevezető útszorosokat, az egy nehezen járható, az Ojtóz patakától százszorta átmetszett, egynapi járó ojtózi szoroson kívül mind eltorlaszoltatja, s maga a fegyveres erő szervezéséhez lát. Aug. közepén Gerendről hirdeti, hogy a magyarhoni sereg útban vannak, s fennől is tekintélyes segély-hadakat vár ³⁾... De nagyrészt csalatkozott. Mert igaz, hogy Ferdinánd vagy 20 ezer embert leindított, s az aug. közepén már Debreczenbe ért; de mind a mellett, hogy Szolymán ez időben Moldvával majdnem végzett, mégis a segély sereg zöme csak Esztergomnál állt, s az előcsapat, 3000 német s 2000 spanyol, csak Debreczenen át Szilágyig jött; vezérök, Laski Jeromos, Kolozsvárra csak is néhány főnökkel jött csoda látni ⁴⁾... Leverő ébredés... Zápolya belátta, hogy magára van hagyatva, s a magyar nemzet oda dobatta a roppant katonai hatalom boszujának. Országgyűlést hirdet, melyre a két haza minden főemberét meghijja, felszólítván mindent, ki fegyvert foghat, hogy Erdélybe siessen.

A felszólítás kívánt viszhangra talált. A két haza legnagyobb férfiai, mint Perényi Péter, Török Bálint, Bebek Ferencz, Erdélyből Majláth István, Balassa Imre, vajdák, Kendi Ferencz, Statileo püspök, mellette álltak; Petrovi-

¹⁾ Magy. Tört. Emlékek. II. oszt. II. 100. l.

²⁾ Hatvani, Tört. Zsebkönyve. 153.

³⁾ Okl. Simigianus. I. 171–2. l.

⁴⁾ Magy. Tört. Emlékek. Irók. III. 42. Istvánfi, Libr. XIII. (146).

csot, a temesi bánt, sergével minden órán várták; és ott állt a lángelméjű Martinuzzi mint az egész hadsereg szelleme és fővezére.

Elközelgetvén az országgyűlés ideje, sept. 18-ka, Kolozsvártt a két hon nagyjai összejönek, s mint Veráncz szemtanú előadja, János király beszédet tartott, melyben kimondá: hogy a török irántai jó indulata nem jóság, hanem ravaszság; ragadjanak tehát fegyvert, s mint a magyar harcos apák fiai, kik szabadságért éltek haltak s szolga földben nem nyughatnak, lépjenek sikra; s ő a magyar függetlenség martyra, ki már minden vagyonát feláldozá, bizonyosan az első sorok homlokán fog győzelmet, vagy dicső halált keresni; s erős hitét fejezé ki az iránt, mikép reméli, hogy az ég, mely megengedé, hogy az eddig egymással szemben állt magyar egyesüljön, meg fogja adni a nemzetnek a győzelmet ¹⁾... János király mellett most nem volt jelen Verbőczy, hogy tüzes nyelvvel csontot velőt rázzon a magyar szabadság mellett; de felesleges is lett volna, mert a gyűlés kicsinye örege felállt, kardcsörtetve élteték a királyt, s zugott minden ajakról: csatára fel! csatára fel!! Soha – írja az egykoru – soha sem látta derültebbnek a hosszú honfi fájdalomtól feldult királyi arcot, mint ekkor; nem boldogabbnak a tíz év után egyesült nemzetet...

A közös védelem kimondása után, meghatározzák, rójanak ki egy forint adót, s ajándékot küldve, próbálják a szultánt elfordítani; kimondák, hogy a nemesség addig is a királylyal táborba száll, a nép pedig harczkészen állva, térjen vissza tüzhelyéhez ²⁾. Megkérték egyszersmind a királyt, hogy Perényi fiáért, ki apja helyett kezességre esett, a szultánnál közbe lépjenek.

János király még egy ideig Kolozsvártt maradt, várt a német és magyarhoni sergekre. Majláthot székelyekkel az ojtózi szorosra állítá; Brassót, Szebent, a legjobb védcsapatokkal rakatá meg. S vévén a hírt, hogy Szolymán Erdély felé közelg, maga is a hely színére robogott s csatára készült.

¹⁾ Magy. Tört. Emlékek. II. 101–106.

²⁾ Ambr. Simigianus. I. 173.

A dolgok e feszült pillanatában, mikor már a török két állomásra állt a határoktól, az ajándékai által lekötöztetett Luf-ti nagyvezér, ugylátszik, a szultán és János közé veté magát. Jánosnak titokban megízené, hogy forduljon Szolymánhoz ajándékkal, hűbérrel s a berontást eltávoztathatja... János király megfontolván, hogy a német sergek még mind vesztegelnek, hogy a harcz rossz kimenetele adófizetővé aljasitaná az országot: tanácsot tart, követséget rendelnek, mely Szolymánt köszöntse, s ajándékkal megengesztelje... A fogás sikerült... Szolymán, mert látta a roppant ellentállást, s az időből is kifogyott: meghagyta hogy Péter vajdát elfogják, s utána küldjék... s azzal haza vonult ¹⁾).

Igy végződött a hadjárat, mely, ha a két oláhoni vajda János királylyal kicsinált tervszerint működik: egészen más-kép üthetett volna ki. Miért is Pétert, a bemenekült vajdát Csicsóvárban Martinuzzi által azonnal ostrom alá véteté. S bár a meredek szirton épült sásfészek keményen állta a tüzet, négy honapi ostrom után oda volt kényszerítve, hogy a vajda magát János király kegyelmére feltétlenül feladá. És János király egy időre megelegetett azzal, hogy a várba őrséget vitt, hogy a vajdát benne ártalmatlanná tette, s hogy a többi várait is, mint Bálványost, Küüllővárt, melyeket a moldvai vajdák mintegy félszázadon át birtak lefoglaltatá, s miután Péter Ferdinándhoz pártolt, e hűbérnek Erdélyben véget vetett ²⁾).

Mig ezek lefolytak, János király Erdélyben mulatott. Nov. 1-jén Tordáról a francia király követét visszabocsátja ³⁾. Szebenbe megy, honnan nov. 11-kén Statileo püspököt Velenzébe, Rómába, Franciaországba indítja, hogy mig egyfelől az akkor tervbe volt európai háborut a török ellen szorgalmazza,

¹⁾ Történezeink nem fejezik itt ki világosan magokat. A későbbi eseményekből úgy jön ki, hogy János ekkor hűbéri ajándékot ígért, mihez ez időtől a szultán igényt tartott. Adót, azt János soha sem adott.

²⁾ Wolf. de Bethlen. I. 264–69.

³⁾ Pray, Epist. Procer. II. 71.

másfelől Ferdinánd királyt a békepontok elárulásáért vádolja ¹⁾. Nov. 30-kán Fogarason át, hol a várat Majláth nagyszerűleg ujjíttatá, Brassóba megy. Maga is erődítéseket rendel meg: meghagyá, hogy Szeben és Brassó várfalait erősítsék, s hogy az 1533-ki árvíz által összedult Verestorony várat helyreállítsák... s azzal Budára ment, hová az év utónapjaiban tartá bevonulását ²⁾.

XI.

János k. nősül. Uj zavarok Ferdinánddal. Az erdélyi vajdák pártot ütnek.

János kir. ellenök jő. Megbetegszik. Meghal.

János király már e hadjárat előtt nősülésről gondolkozott. S meg is kérte egykori sógora, Zsigmond király második házasságából született leányát, Izabellát, de azt mig magát királynak nem ismerteti el, megtagadták. A mint a hadjáratnak vége volt, mint elismert újra fellépett, s most a szép és fiatal királyleány kezét elnyeré... A menyasszonyi hozományhoz Erdély a dévai, csicsói, küküllővári uradalmokkal, s a szászok sztmártonnapi adójából 2000 frttal járult... Izabellát behozák, 1539. febr. nász és koronázás végbe ment.

Ferdinánd egyelőre jó képet csinált a dologhoz. A nász-ünnepnél magát Szeredi Gáspár által képviselteté. De jobban belátva, hogy e házasság következési-igényeit mennyire kockáztatja: a békepontok kihirdetését most inkább sürgeté, mint valaha.

Ebből keserű vita támadt. János, mig a békepontok értelmében az oltalmazó serget kiállitva nem látja, azt kereken megtagadta; s annyit sem leheté nála kivinni, hogy legalább tanácsosaival arra az esküt letétesse ³⁾. A két udvar közti viszony mind feszültebb lett. Ferdinánd ősszel a portára küld, s a János iránt ellenséges indulattal viseltető Laski az egész békét leleplezi.

¹⁾ Szeredai, Series Episc. 197. Pray, Epistolae Procerum. II. 72.

²⁾ Kemény: Fundgruben. I. 23–24. Magy. Tört. Emlékek. II. 118.

³⁾ Pray, Epistolae Procerum II. 76. Wolf. de Bethlen. I. 309.

János ismerve gyenge oldalait, mely Péter vajda s a Moldvában ígért pénzadomány be nem küldésében állt: mind kettőről komolyan kezdett gondolkodni. Pétert bajos volt be- küldeni, mert félő, hogy János királyt, mint terveinek egykori részese, még jobban eltemeti; a pénzt pedig Martinuzzi, a fu- kar kincstárnok, mig lehetett, kezéből szélnek nem ereszté.

Azonban egy véletlen csapás a dolgok folyamának rend- kívül fordulatot adott.

A két király viszálykodása, a terjedő protestáns vallás sza- badabb eszméi, s a török elleni fegyverben állás, Erdély, Ma- gyarhon s az osztrák tartományok fő embereit azon gondolatra hozák, hogy mind a két királyt megbuktatván, egy a svájcz- hoz hasonló foederatív köztársaságot alkossanak, s Lengyelor- szág és a két Oláhhon példájára a töröknek adót fizetve, ma- goknak békét biztosítsanak. A mozgalom szélesen el volt ágoz- va, s élén benn és künn hatalmas nagy emberek; sőt Ferdinánd udvara főnökei sem maradtak ki a játékból... S a nagyszerű terv kezdeményezése színhelyül Erdély volt határozva, s az első fellépéssel M a j l á t h István, Erdély vajdája volt megbizva ¹⁾.

M a j l á t h kora legtehetségdúsabb férfiai közé tartozott. Ismerte a pártok nézeteit, tudta, hogy egyik restelli a folytonos segélypénz adást a török ellen, s kedvezőbbnek látja a bizonyos évi adót; a más megunta a nem elég merész János királyt, s főleg porból emelkedett, kincsszomjas miniszterét; a harmadik fél, hogy János halálával német kormány alá kerül: mindeze- ket megfontolva, Majláth a különböző szenvedélyek kielégítésé- hez fogott, s egy szabadabb és kevésbé súlyos kormányzat re- ményével, csakhamar hatalmas pártot alakított. Nem valami hiú ábránd, mert többek közt sógora, N á d a s d i Tamás, horvát- országi bán, L a s k i ²⁾, s B a l a s s a Menyhért, s több magyar- honi hatalmasok támogaták; s az egyébaránt nem valami nagy tálentomu B a l a s s a Imrét, Erdély másik vajdáját is megnye-

¹⁾ Hatvani, Tört. Zsebkönyve. 166–170.

²⁾ L. Életét Felső-magyarorsz. Minerva 1825 aug. sept. oct. füz. Kö- vetségeihez Csengeri Budapesti Szemléje. II. 59. sat. I.

ré. S oct. 12-kén Alvinczen a két vajda összejött, s a forradalom zászlaja kitüzése felett tisztába jöttek ¹⁾).

A dolog természetesen titok, a népet még csak a folyamatban lévő török adománypénz felhajtása alkalmából merített izgatásokkal lehet előkészíteni. De 1540 elején Majláth már oly erősnek hitte magát, hogy Konstánczinápolyba küldött, s 12,000 arany adó felajánlása mellett, Erdélyt magának kérte, s a portát azzal kecsegteté, hogy példáját Magyarhon és az osztrák tartományok is azonnal követendik, ha ajánlatát elfogadja ²⁾. Ugyanez időben testvére Demeter által az oláhboni vajdához fordult, hogy szövetségre bírja... Nagy volt reménye, de mind a két követtség rosszul ütött ki: a szultán gunyosan kérde: él-e még János király? no ha igen, engedelmeskedjete, mert a mit ígérte, ha akarom, Jánostól is megkaphatom ³⁾. Némelyek szerint a követek még rosszabbul jártak, szerintek a szultán őket megkötteté s ugy küldé meg János királynak ⁴⁾.

Mások szerint az összeesküvést Pithár oláhboni ügyvivő, ismét mások szerint Vegedi Imre, tordai főesperes, Martinuzzi meghitt embere jelenté fel; míg végre Bethlen Farkas Budára ment, a tényállást előadta, kikelt Martinuzzi pénzzsarló eljárásai ellen, a minek leginkább tulajdonitá ⁵⁾. S oly tisztába hozta az udvart, hogy Zápolya Petrovicsot azonnal az alvidékre küldé, hogy a ráczokat felvegye; Buda és Nagyvárad környékén pedig kezdődött a fegyverzés, s enyingi Török Bálintat élökre állitá ⁶⁾.

Majláth alkalmasint mit sem sejtett, a mikor márcz. 8-ra Marosvásárhelyre titkos czélu országgyűlését kihirdette. Annyira el volt bizakodva már, hogy ivet köröztetett, s a csatlakozóktól aláírást vagy keresztvonást követelt. A főbbek meglehet tisztában voltak a vajdák tervével, de hogy a népnek is csalétek vetessék, azon hirt inditák, hogy Kállay János a töröknek te-

¹⁾ Wolf. de Bethlen. I. 290. ²⁾ Magy. Tört. Emlékek. Okmánytár. II. 78–79. ³⁾ Magy. Tört. Emlékek. Okmánytár. II. 81–83.

⁴⁾ Miles, Würg-Engel. 30. l. ⁵⁾ Katona, XX. 1339. Magy. Tört. Emlékek. Okmánytár. II. 82. ⁶⁾ Hatvani, M. Történeti Zsebkönyve. 176.

méntelen pénzt visz Erdélyen át, azt le fogják foglalni, lerontják Szamosujvárt, mit Martinuzzi tavaly építtetett; s még a dúsgazdag papok kincseire is engedék a népet ásitozni.

Majláthot, ki csak szt. István nap körül akart kilépni, a rosszul sikerült követségek s a király készületei hire, s a visszarettent nép hangulata, egyszerre meggyőzők, hogy a marosvásárhelyi gyűlést egészen békésebb irányban kell vezetnie; s hogy oltalomról kell gondoskodnia. Felirt Ferdinándnak, hogyha Erdélyt meg akarja kapni, most lépjen közbe, különben későbbek a töröktől, mint Martinuzzitól vásárolni meg Erdély nyugalmát ¹⁾. A gyűlésen pedig megelégedett azzal, hogy összeírta az ország sérelmeit, s minden nemzetből négy-négy követet indított János királyhoz, s minden forradalmi színt kerülve, a gyűlést eloszlatta.

A követek Budára értek. Utasításuk volt, hogy a vajdák-ról a gyanut lemassák; Martinuzzi gyakori nehéz adó s egyéb rovatalait kárhoztassák; s tudassák Zápolyával, miképp félnek, nehogy Erdély végül is a már török kézre került Horvátországsorsára jusson; meghagyatott nekik, hogy felhányják, miszerint uralkodása alatt a királyi jövedelmeken kívül Erdélytől többet felcsikortak már két millió aranyforintnál, s a nemesség jobbágyaira már huszonöt dica vettetett, melyek mindenike meghaladta a 32,000 frtat; hogy a szászok a súlyos adók mellett a szabadságot már csak hírből ismerik; hogy a székelyektől már több felszedetett százezer darab ökörnél; hogy Martinuzzi borral, gabnával csaknem egyedárusságot üz a kincstár és maga hasznára; panaszkodtak önkényről, zsarnokságról, huzavonáról, mindenről mit a kincstárnok ellen felhozhattak; s felkérték János királyt, hogy miután a pénzt Erdélyből annyira kisajtolta, hogy már is cserekereskedésre jutottak, s miután uralkodása alatt pénzt nem veretett, kezdjen veretni ²⁾.

A követek benyújták ez értelemben szerkesztett kérvényüket, elmondtak mit elmondhattak: a választ maga a király viszi meg, volt a felelet... s azzal a király őket Budán elzáratta.

¹⁾ Hatvani, M. Történeti Zsebkönyve. 181.

²⁾ Katona. XX. 1340.

Ez alatt Török Bálint Várad, Petrovics Hunyad felől benyomult. Sehol semmi ellentállás, sehol más ellenség, mint a vajdák saját várai. Sőt Kornis Miklós és Andrássy Márton székely és szász csapatokkal nevelték a bejött királyi sereget¹⁾... A várak ostroma megkezdődött.

Zápolya, ki tábori zajok közt tölté élte nagy részét, ha nem is volt Nagy Sándor vagy Hunyadi Mátyás, a puszkapor-szagot soha sem kerülte. Bár ifju szép neje érdekes állapotban, maga sem a legjobb egészségben: mégis harczterre készül. Midőn főemberei zugolódtak, hogy oly emberbe, mint Majláth, hogyan helyzetetett akkora bizalmat, s kérdezők, melyik szabályát vegyék elé: melylyel Dózsa pórhada ellen harczoltam – szólt – Majláth uram sem érdemel mást²⁾.

Igy indul Erdélybe. Szekérrel jó. Apr. 18-kán Gyalunál van, hová Verbőczi cancellára, Petrovics egyik vezére, Veráncz Antal – ekkor még világi ember, de azért a gyulafejevári praepostság helytartója – jöttek elébe Kolozsvárról, az erdélyi főrendekkel. Itt sajnálja el a hírt, hogy Péter vajdát a csicsóivárból már a portára indíták; itt azt is, hogy a most is festői romban álló Almásvárat, Kolozsvártól nem messze, Zsombori Mihály feladta, hogy Diódot, Balassa másik várát, Fejérvár és Enyed közt, ostrommal bevették³⁾, s hogy a Kolozsvár szomszédában fekvő, szirtre épült Létaivár ostrom alatt van... A szelid lelkü király lelkére a polgárháboru nem remélt nagysága igen szomorítólag hatott⁴⁾.

Majláth e szerint magára lőn hagyatva. Hogy a bizonyos veszélyt kikerülje, Fogarasvárába futott, családjához; s miután a török pártfogását nem nyeré meg, a Ferdinándét kezdé szorgalmazni.

János Tordára, máj. 7-re, hongyulést hirdet⁵⁾. A két vajdát s pártosait megidézteni. Már a gyűlés előtt megjelent Ke-

¹⁾ Istvánfi, Histor. Libr. XIII. (147. 1.)

²⁾ Erdély Történetei Tára. I. 9. 1. ³⁾ Leronták. Istvánfi, Libr. XIII. (147. 1.) de nem áll.

⁴⁾ Kovachich, Scriptoros Minores. I. 17. Erd. Tört. Tára. I. 14.

⁵⁾ L. részleteit. Wolf. de Bethlen. I. 315–19.

resztes, mint Balassa vajda engesztelő hírnöke: s a király a vajdáknak három napra szóló menlevelet küldött. A velek tartó százok is megjöttek, s hosszas mentegetőző beszédhez tüköztek, de János király kegyelme biztosításával félbe szakasztotta. Balassa Imre is megérkezett, sárga paripán, kíséretét a Keresztes-mezőn hagyva, maga mint bűnbánó, feketébe öltözve, a király elé borult, kegyelmet kért ¹⁾).

Ily előzmények közepett nyílt meg a tordai országgyűlés. Majláth csak dandára által képviselteté magát, s egy óvást küldött be, melyben bűnösségét el nem ismeré, s mindent Martinuzzi és Bethlen Farkasra háritott. Balassa, kopasz fejét féltvén, a mint menlevelének ideje lejárt, éjjel odább állt ²⁾). Mire a gyűlés máj. 12-kén a vajdákat s pártfőnökeiket felségsértőknek nyilvánítá, jószágaitól megfosztá, Kendi Ferencz alvajdát pedig Váradra belebbezé. S azzal a lázadásnak vége volt... De van e gyűlésnek még szebb emléke is. Itt szerveztett Verbőczy közreműködése mellett Erdély megyei élete, alkotmányos életünk garantiája. A megyei főbírák, alispánok választását a nemesség kezébe tevék le; mi által az alkotmányt ellenőrző megyegyűlések, s a közszellemet tápláló tisztujítások érdekességének megveték alapját ³⁾).

Már csak a vajdák voltak hátra, kik Fogaras várfalába veték reményöket. Török Bálintot akarta a király az ostrommal megbizni, de ez egyelőre vonakodott, s becsület-széken láttatá el, vajjon teheti-e ezt barátja s eddigi fegyvertársa ellen. Martinuzzi és Battyáni Orbán igennel szavazott: s Török, Bathori Endrével 5000 fegyverest vezérelve, Fogarast megszállották.

A gyűlés végével, mi máj. 18-kán végződött, János Fejérvárra indult. Lassan haladt, mert már hideglelésben szenvedett. Innen írja máj. 25-kén Statilonak Franciaországba, hogy a gyuladást eloltotta, a vajdákat ostrom alá vetette, s a többi pártfőnököket belebbezte, javaikat lefoglalta ⁴⁾). De nem

¹⁾ Erdély Történetei Tára. I. 16. ²⁾ Hatvani, Történeti Zsebkönyve 180. ³⁾ Éder. Simigianushoz. I. 200. L. gr. Kemény gyűjt. Art. Diet. I. 18. ⁴⁾ Okl. Szeredai, Series Episcop. 198.

soká örvendhete győzelmének, mert naponta gyengébben érezte magát, s egyik oldalát szélhűdés érte... elbetegesedett...

Török a mint Fogaras alá ért, ostrom helyett alkudozott: Fogaras helyett Galád várát ajánlta fel; s Majláth bár egyelőre még csak a vele bezárkozott Balassa Imre és Gerendi Márton életét és javait kívánta biztosítani, később mert látta, hogy Török az ostromhoz nem lát komolyan, sőt Magyarhon felől is segélylyel biztaták, távoztának oly árt szabott, hogy János visszautalá ¹⁾).

Igy huzódott halasztódott a dolgok fejlése... János betegeskedett, miniszterei haboztak... Ferdinánd pedig jun. elején követet küldött be, ki a váradi béke ürügye alatt a dolgok állását kémleni jött, s János udvarában azzal vigasztalák, hogy ha Majláth terve győz, mind János, mind Ferdinánd teljesen megbuktak volna ²⁾).

Azonban a király betegsége mind súlyosabb. Magát a táborhoz, a közel eső Szászsebesre viteté. S intézkedett, hogy Verbőczi és Eszéki pécsi püspök Martinuzzi helyett induljanak a portára, vigyék meg az ígért adomány-pénzt ³⁾)... Mikor Budáról eljött, 100 arany díjt tűzött volt ki annak, ki meg hozza az atyai öröm hírét: jul. 7-kén fia született, s már jul. 13-kán az öröm hírnök előtte állt, s meghozá azon hirt is, hogy Magyarhon némely városai három egész nap zugaták harangjaikat örömükben. A nagyszerű hirre az ágyuk megdördültek, a király lóra ült, kilovagolt, s a koronaherceget éljenző tábor sorai felett szemlét tartott; s lakomát rendeztetett, hol poharait vigan ürité ⁴⁾)... Erre, mint némelyek állítják hideglelése, mások szerint szélhűdése megújult, mások szerint a követtel bejárt orvostól mérget kapott ⁵⁾)... elég, hogy másnap, jul. 14-én érezni kezdi, hogy halála közeleg.

Hivatja tanácsosait: Verbőczi Istvánt, cancellárát, Pe-

1) Katona. XX. 1360. ²⁾ L. Tudósítását. Magy. Tört. Emlékek. Okmányt. II. 74. sat. 1. 83.

³⁾ Katona. XX. 1360–69. ⁴⁾ Miles, Würg-Engel. 31. ⁵⁾ Magyar Történelmi Emlékek. Irók. I. 353.

trovics Pétert, rokonát, Török Bálintot, egyik vezérét, Martinuzzi György és Eszéki János püspököket... A végpercz közeledett, a főurak mély fájdalommal állták körül a király kórágját, ki végrendelethez készült. János király honszerető lelkének utolsó erejével különösen hármat ajánlt: hogy ha a hon java úgy kívánja, fiát koronázzák meg... idegen királyválasztástól óvakodjanak... s a törökkel frigyét tartsák meg. Fia gyámjául rokonát, Petrovicsot s Martinuzzit nevezé. Martinuzzi – fordult a német gyűlöléséről ismert férfihez – ¹⁾ kit a porból szivemben meghalt egyetlen testvérem helyére emeltelek, légy nőm s kedves fiam különös gondnoka; urak, atyámfiak! árva nőm és gyermekemnek pótoljátok ki, mit bennem vesztének... támogassátok Martinuzzit... legyetek egyetértők... nehogy egyenlenségötökkel a haza jóllétét s fiam következési jogát kockáztassátok ²⁾.

Nem sokat hagyakozott, de eleget mondott arra, hogy a váradi, 1538-ban kötött szerződést övéi lelkében szétszaggassa... Erre nyolcz napi halál fájdalom következett be, mialatt csak intésekkel nyilatkozott... S jul. 21-én, reggeli 8 órakor, majdnem 14 évi országlás után, elhalt az utolsó koronás magyar fő, mintegy 53 éves korában ³⁾.

¹⁾ Ambr. Simigianus. I. 220.

²⁾ Scriptorum Minor. I. 52. Simigian. I. 182. Különös, hogy e részleteket éppen Verancz írja, Statileohoz rögtön irt levelében; s egy más jegyzetében (Magy. Tört. Emlékek. II. 334.) Szerémi Györggyel fog kezdet, ki azt mondja, hogy Martinuzzi mint kegyvesztett küldetett ez idő alatt Konstánczinápolyba, de nem ment, hanem magát Hunyadvárában betegnek tetteté. (Magy. Tört. Emlékek. I. 351–2.)

³⁾ Wolf. de Bethlen. I. 321–23.